

821.161.2

П 264

Д Е О Н І Д
ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ПОЕЗІЇ

2

VI. ILLIENB OMIANOC BKVIN
TIOEFO

1948

ЛЕОНІД ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ПОЕЗІЇ

ТОМ

II

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ — 1948

ЛЕОНІД ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ПОЕЗІЇ

1934 — 1940

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ — 1948

Н О В А

Л І Р І К А

ПІСНЯ

Чорні тучі. Пил і вітер
над Берестовою.
Пада вечір. Дзвонить тиша
міддю листовою.
Дуб і берест, клен і явір
в тучі головою.

Листя рве і кида вітер
у холодну воду.
Проїздили партизани,
не питали броду.
Не чекала в цю годину
гостя із походу.

Що ж ти стала, не одчиниш
милому ворота?
Чи йому не остогидли
клопіт і турбота?
Чи йому сідло та шабля —
тільки і робота?

Бачиш, менше у мене
хлопців у загоні.

День і ніч, і ще дві ночі
гнали нас погоні.
Пощербилися підкови,
потомились коні.

Шлях ваш полем, степом, лугом,
борами густими.
Заночуєм — відпочинем,
далі кінь нестиме.
Що ж це в тебе за обнова,
шовкова хустина...

Що ж це в тебе за обнова—
руки побіліли?

Що ж мовчиш, не чую й слова,
я стомився, мила...
Дощ і вітер. Чорна туча
небо полонила.

Одчиняються ворота
за спиною в тебе,
одчиняються ворота
у широкє небо,
одчиняються ворота—
блискавка у небо!

Як він падав, як розкинув
руки похолоді!
Як летіли полем коні
і зникали в полі!
Геть від зради, партизани,
ще вам не доволі?

Ще вам, хлопці, не доволі
смерті отакої?

Дощ і вітер. Шум і тиша
рвуться над рікою,
і немає вам спочину
і нема спокою..

Чорні тучі. Шал і вихор
над Берестовою.
Ніч ночує комишами,
чорною травою.
Дуб і берест, клен і явір
в тучі головою.

1934

БУДЬОННИЦЯ

Поверталися з походу,
не схиляючи рамен.
Коло млину, коло броду
привітались до знамен.

Ой знамена—шумна буря,
вмите кров'ю полотно.
Пан поляк і пан Петлюра
полотніли од алюра
і Денікін заодно.

Поверталися з походу
перед світом на зорі.
Коло млину, коло броду
ждали сестри й матері.

Ой знамена—вільна воля,
знаменита сторона.
Теплі луки, плідне поле,
ще й колишеться тополя
й колоситься ярина.

Поверталися з походу
й вирушали у похід.

Коло млину, коло броду
од копит лишався слід.

Ой знамена — шум шовковий,
через трави по росі
мчить кіннота, б'ють підкови,
ще й будьонниця казкова
розцвітає в поросі.

Поверталися з походу
в шумі димному знамен.
Коло млину, коло броду
припадали до стремен.

Ой знамена — ясне сонце,
наша рідна сторона!
Виростають дужі хлопці
не стомилися червонці,
не зносились знамена!

ПІСНЯ ПРО БРАТЕРСЬКІ МОГИЛИ

Вітри обвівали, дощі її мили,
воложив ранковий туман.
Стоїть вона, схожа на інші могили,
мов рана на тисячі ран.

Зоря надвечірня над нею згорає,
як марево шумне знамен,
і камінь над нею сивіє й немає
на ньому ні дат, ні імен.

Лежать під тим камнем у тиші та славі
брати у великій рідні—
московський коваль та естонець білявий
в останньому смертному сні.

Лежить під тим камнем рибалка з Херсону
і щира полтавська душа—
Іван Чумаченко, боєць продзагону,
угорець і два латиша.

Над ними в поході встає Україна,
кохана моя сторона,
і кожного згадує вірно, як сина,
як рідного сина вона.

Їх сонце сушило, дощі їх обмили,
вітри обвівали тропу.
Стоять незабутні братерські могили
в широких українських степах.

1937

ПІСНЯ ПРО СЕРЦЕ СЕРГІЯ ЛАЗО

Гуде бронепоезд в районі Уссурі,
проходить шляхом вогняним.
Зі сходу злітаючи, подуви бурі
крило розпростерли над ним,—
промерзлими крилами подуви бурі
як птиці, вдаряють над ним.

Чого він гуде і на кого гукає,
крізь сосни йдучи, мов крізь сон?
В районі Уссурі минуле блукає,
в штабний заглядає вагон,—
в районі Уссурі тривога блукає,
в штабний заглядає вагон.

Не видно Іману з вогню і туману,
Уссурі не видно з імлі.
Травневої ночі у штаб отамана
японці його привезли,—
в поштовій теплушці у штаб отамана
Сергія Лазо привезли.

Грими, моє серце, і знову пригадуї
залізного друга свого.

Уже з паровоза зігнали бригаду
і кинули в топку його,—
будь прокляті тричі бандити і гади,
що кинули в топку його!

Ви мовчки дивились в огонь, самураї
бо вас дивувало в ту мить,
що серце Сергія Лазо не згорає,
хоч полум'я в топці шумить,—
злякались, що серце його не згорає,
а полум'я квітне й шумить!

Гуде бронепоїзд на дальніх просторах,
назустріч гроза клекотить,
і високо в небі сухому, як порох,
війни блискавиця летить,—
над нами у небі сухому, як порох,
війни блискавиця летить.

Як сурма покличе, як буря заграє,
як з кров'ю змішається кров,
ви серце Сергія Лазо, самураї,
безсмертне побачите знов,—
бо серце Сергія Лазо не згорає,
в бою оживаючи знов!

МІСТ

Гроза.

Музика.

Бій.

Зростала ніч
із трьох джерел—грози, музики, бою.
За річкою старий чавунний сич
стогнав і кидав чорною грізью.

Супрутний вітер груди облягав,
і важко спотикалися на ристі,
і грузли в прибережних шелягах
укриті тьмою коні норовисті.

Ще звечора поруйнували міст
засапані ворожі батареї,
а бій підводився і став на повний зріст
лише вночі і дихав тільки нею.

Зривалися у наскрізний розчах
клинки і скрипки, постріли і сурми,
а блискавка світилася в очах,
як становий хребет нічної штурми.

Музика з глузду зводила, і грім,
непередбачений у партитурі,

змагався з флейтами і виростав у грі
могутньою стіною бою й бурі.

А ніч тяглася добрих дві доби,
а в сурмачів давно потерпли губи,
і падали розтриті дуби,
пойняті полум'ям нічної згуби.

Коли ж на березі упав останній дуб,
жаринами сипнувши в темну воду,—
на мундштуках щербили жовтий зуб
дебелі огирі уже по той бік броду.

Три джерела зливалися в один
поток кавалерійської атаки,
в дим пострілів, у грив холодний дим,
ув очі коней, повні переляку.

Стихії зводили рахунки і кінці
на відпочинку після переходу,
де самосаду розжглись бійці
і кочі димними губами брали воду.

Гроза. Музика. Бій. Який тривожний міст
з'єднав незримо дві далекі ночі.
Концерт закінчено. Старий кавалерист
іде до виходу й ховає теплі очі.

БІЙЦІ

Тричі в небо вдарили щосили,
напились холодної води.
Од'їжджали чвалом од могили,
попустили коням поводи.

Тихо в лузі плакала калина,
і старий боець сказав: „Віда!
Тисне груди їм волога глина,
ще й під плечі заплива вода“.

Другий мовив: „Тільки б того й горя!
Певно, в бурю народились ми,
що пройшли од моря і до моря,
шлях свій засіваючи кістьми“.

Свиснув вітер берегом щосили,
роздимаючи на заході пожар,
і, підвівшись на стременах, сивий
до бійців промовив комісар:

„Не такі часи й не та хвилинка,
щоб могилу вибирать собі.
Тут ще й добре — ягода-калина
стала при могилі на горбі.“

Ми пройшли од моря і до моря,
щоб на дальні землі та моря
засіяла чиста і прозора
п'ятикутна праведна зоря“.

„Що ж, — бійці сказали, — справа чиста,
нам нема й не буде вороття.
За велике слово комуніста
ми і тричі віддамо життя“.

І вперед на слові на гіркому,
і не озирнувшись — в ураган,
на алюрі лютому такому,
що й не снився нашим ворогам.

1936

СИН

Ми знову зустрілись, і знову тривога
дозором обходить застави й пости.
Курять перед бурею дальні дороги
і дзвонять під вітром залізні мости.

І знову встають над крутими мостами
багрових туманів важкі табори,
Гудуть над садами, летять над містами
солоні, віддавна знайомі вітри.

Холодним свинцем наливаються води
і важко їх плин берегам пронести.
І ранком підводиться сонце походу,
і коні іржуть, і тривожишся ти.

Вже б'ють барабани! До зброї! До зброї!
І труби вже чути. І тупіт копит.
Розкинулись поли шинелі старої,
і син твій щасливий в колісці не спить.

Чого ж ти спинилась? Я знав не такою
тебе на розгоні розтоптаних меж.
Дивись — твої друзі в бою за рікою
чскають на тебе, а ти не ідеш.

А ти не ідеш, ти в тривозі голубиш
щасливого сина... а кулі дзвенять,
і смерть Чумаченка цілує у губи,
і падає Костін на землю з коня.

Ти чуєш — до бою вступають гармати,
і гавбиці люто вгинають мости.
Невже ти змінилась — невже тільки мати?
Невже тільки сину твоєму рости?

Умийтесь кров'ю і виплине за ніч
порубаний день на узбочини рік,
і вгадувать будуть тебе партизани
словами холодними двічі на рік.

Що вперше згадають тебе в роковини
жорстоких боїв, де тебе не було,
де друзів твоїх у сумну домовину
туманного степу без ліку лягло.

Що вдруге згадають у день перемоги,
без тебе, без тебе здобувши її...
Сідлай же коня, виїзди на дорогу,
в тривогу, в багрові тумани, в бої!

Ми віримо в тебе. Ні втоми. Ні втечі.
Вже сонце походу на трубах горить.
Ти сина цілуєш, шинелю на плечі,
коня в шенкеля — і дорога курить...

1934

ШВИДКА ДОПОМОГА

Великі міста—то й великі турботи
в комгоспі, в міліції, на телеграфі.
Багато тривоги, багато роботи,
багато надії поліпшити справи.

Несталі маршрути трамвайного руху,
швидка допомога—повільні карети,
і випадки прикрі, і коротко й сухо
про них сповіщають вечірні газети.

Тож часом дізнаєшся з хроніки точно
про те, що у чверть на дев'яту приблизно
померла бабуся у черзі на пошті
з паралічу серця, як лікар це визнав

Померла бабуся! Чому ж це так сумно
на серці у мене і чому так гірко?
Поетові личить байдужість розумна,
широкий масштаб, а не звужена мірка.

Я знав цю бабусю. Частенько бувало
її зустрічав у поштовому залі
край того віконця, де й інших чимало
листів до залитання вперто питали.

В потертій жакетці і зашнурована чорним поштопаним шарфом, вона там стояла, дивилась на хлопців засмаглих, моторних, на смуглих дівчаток липневого шалу.

І кожний підходив, і мав за хвилину листа чи грошовий переказ, і тільки вона надаремно чекала од сина хоча б доплатного листа чи листівки.

Що інші старі не тиняються в тузі і мають на старість на радість, на втіху синів агрономів, героїв Союзу, а в неї, що в воду упав — що поїхав.

Що інша стара має добру невістку, на старості втіха — є з ким посваритись, а в неї од сина два роки — ні звістки, і тільки на пошту дорога одкрита.

І от дізнавсь з хроніки точно про те, що у чверть на дев'яту приблизно померла бабуся у черзі на пошті з паралічу серця, як лікар це визнав.

Померла бабуся! І сум і тривога на мене повіяли з хроніки строго. В моєї старої та ж сама дорога — на пошту й на цвинтар до батька старого.

Я також у клопоті, в днівній турботі завжди забував надіслати листівку чи гроші додому, і згадував потім, коли не було у кишені готівки.

Я також у шумі трамваїв неточних
не думав про мляву швидку допомогу,
про смерть від паралічу серця на пошті,
і тому ця пізня печаль і тривога.

Герої, пілоти, керманнчі танків!
Поети, ливарники та агрономи!
Листи надсилайте з усіх полустанків,
і не до запитань, а просто додому.

Додому, додому, до тихого дому,
де вчилися ви голоси піднімати,
де мріє про вас у ночах невідомих
стара, умируща, підтоптана мати.

1934

К Р А Ї Н А П І Л О Т І В

1. КРИЛА

*Как ты можешь летать
и кружиться?
Александр Блок*

Б'ється вогняне серце в моторі.
Закипає зустрічний бурун.
Але втому і відстань поборе
і безсоння поборе літун.

Розпростерши над пристраслим світом
помах бурею звірених крил,
він повернеться з радісним звітом,
повний гордості, щастя і сил.

За крилом і сніги, і тумани,
і подолана даль — вдалині.
Що веде його? Що його малить?
Що тримає його в вишині?

Як він може літати й кружляти?
Є любов і порив до мети,
і бажання, яких не здолати
і простіше яких не знайти.

Є вітчизна, заради якої
у безодні світів голубій,
в необмеженому спокої
він готовий на звагу й на бій.

Є шляху прямування і визнач
у людини з душею орла.
Це вона над простором вітчизни
гордо вгору його піднесла.

1936

2. ТІНЬ

Я летів над країною — міста
виникали з-під крила.
Назустріч аероплану пливла
в хмару повита мета.

Мов сивий птах легким крилом,
сягала вона до землі.
Яснів блакитного неба залом
над нею в холодній імлі.

І тільки небо й нічого окрім.
Народження бурі було
праворуч од нас у хмарі, і грім
лягав нам на крило.

Обходячи хмару, ми йшли в височінь
і бачили тінь орла —
поривну і повну тривоги тінь,
що поруч з нами пливла.

А нас все вище і вище несло,
і все надавало хотінь,
і вище хмари сягала тінь,
що кидало наше крило.

1931—1936

3. ПТИЦЬ

Проходила в сірому світрі,
мене за собою вела,
і в кільця волосся на вітрі
звивалося коло чола.

І вулиця велід їй співала
холодних вечірних пісень,
і туча за місто спливала —
догнати загублений день.

Відчувши незриму новизну,
мов крига прозорих небес,
я, вперше помітивши, визнав,
що вперше помітив тебе.

Я вдруге за місто виходжу,
і обрій на місці лежить.
Ну, чим ти на інших не схожа,
на кого ти схожа, скажи?

У вигині ліктя, в тривожній,
упевнено легкій ході
якась невловима тотожність...
То з ким?— я питаю тоді.

А відповідь бариться знову,
а обрій лежить вдалині.
Осіннього лісу обнову
дарує на згадку мені.

Я в серці обнову ховаю,
я бачу — в стожар лісовий
на обрії птиця зринає,
як натяк для мене новий.

Ти чуєш, я знаю, що ти це,
що ліс цей і обрій—твої.
Ти птиця! Ти, дівчино, птиця
веселих небесних країв!

Я бачив учора — для тебе
літак одривавсь од землі,
в рожевому, теплому небі
сміялася ти на крилі.

А потім в безодню летіла,
одкинута вітром з крила,
і піснею повнилось тіло,
і пісня ти також була.

Ти радості в сонця питала,
а стала на чорні поля—
утричі ріднішою стала
твоя, де цвіла і зростала,
широка і вільна земля.

4. БУДИНОК ПІЛОТІВ

Пілоти прокидались на світанку.
Нічного м'ста гамір ледве стих,
та вже застуджено хрипіли коло ганеу
руді автобуси і викликали їх.

Жінки лишалися і засипали нишком,
ще ніч лежала в темному кутку,
і дітлахи сопіли в теплих ліжках,
долоню положивши під щоку.

Вставало сонце й ген — зривалася над пругом
рожевої землі холодна сивина,
жінки вчували гул і прокидались вдруге
і кожна поспішала до вікна.

Коханці та батьки летіли над землею,
над хмарою, що обрїй залягла.
За нею всесвіт був, вітри були над нею,
під нею смерть торкалася крила.

Жінки дивились мовчки з підвіконня
і відчували, як любов свою,
атаки грім, і чорні гриви коней,
розвихрені в нічнім бою.

Вітчизну і любов, і хвилювання наше.
в ту мить відчула з них, напевно, не одна,
але вже дітлахам був час варити кашу,
і кожна поспішала од вікна.

Так день минав, як день, що вже згорів за схилом.
На примусі скипав військовий котлодок.
Із шовкових спідниць, побитих сірим пилом,
ладнали парашути на ляльок.

Що радості було, а що тієї втіхи!
З вікна летіла лялька, а внизу
веселі дітлахи її стрічали сміхом,
і матері сміялись щоразу.

Та раптом парашут не розкривавсь — і лялька
летіла каменем і надала на брук,
і брали дітлахи потрощені кавалки,
камінну голову до похолोलих рук.

Тоді схилялись матері в тривозі,
і не одній ввижалося з вікна,
як по розколотій снарядами дорозі
іде, до хмар здіймаючись, війна.

І як над хмарами, під теплою рікою
вечірніх зір на сивому крилі
пливуть чоловіки, як вартові спокою
широкої радянської землі.

Я чув — одна сказала до дитини,
і теплим усміхом спливала уст смага:
„Розбилась лялька, що ж — вона камінна,
але людина смерть перемага“.

Я бачив, як спадав на землю вечір
і як холонула небес ясна ріка,
як ти вдягала парашут на плечі
і впевнено пройшла до літака.

Пілот кивнув і усміхнувся до тебе,
ти мовчки вийшла на хистке крило.
І колихнулось над тобою небо,
і куполом блакитним розцвіло.

1935

5. РЕКВІЄМ

Валерію Чкалову

У хмари спитаю — важкою сльозою
просіється зоряна тьма.
Того, хто як рівний змагався з грозою,
навіки нема!

Спитаю в гори, що чорніє над морем,
у хмару повита, німа.
Хто рівний і рідний був хмарам і горам—
навіки нема!

Спитаю у вітру, що хвилю колише
і штурмою море здійма.
Був штурми сильніший і вітру прудкіший—
навіки нема!

Навіки! Навіки! Грозою і горем
у тиші земля клекотить,
і чує — нова над пробудженим морем
когорта летить.

Крилата когорта, безсмертна і грізна,
шуми, наче штурма, шуми!
Ми також безстрашні! На крила, вітчизно,
і нас підніми!

1938

М О Я І С П А Н І Я

1. ПЕРЕД БОЄМ

Тихо танули зорі,
мерхла хвиль течія.
Ми стояли в дозорі
мовчки — пісня і я.

Під зруйнованим валом
на іспанській землі
чоти зморені спали,
причаївшись в імлі.

З барвінкової сині,
що згоряла в цей час,
йшла вона і в долині
наближала до нас.

Снились наступи чотам
батьківщина, сім'я...
Тихо скрикнули: хто там? —
разом — пісня і я.

І в безсоння орлине,
в передсвітні краї
долетіло в долини
і війнуло: свої!

Йшла вона над рікою,
хвилі мерхли в імлі —
ані сну, ні спокою
не було на землі.

Подивилась на мертвих,
підійшла до живих,
до безсонних, до впертих
до орлів бойових.

Прокидалися чоти,
забувалися сні.
Хтось спитав її: хто ти?
— Ваша мати, сини.

Грають труби потужні
в бойовому краю —
будьте дужі та мужні,
і незламні в бою!

Підхопила знамено,
прохолоче вночі,
і повз пісню—повз мене
пронесла на плечі.

В небі грали зловісно
два залізні крила,
подивилася пісня
і за нею пішла.

2. СМЕРТЬ СІЛЬВІО ЛОПЕСА

Оповита вітрами,
через зоряний міст,
пісня рветься до брами
і стає на весь зріст, —
за хребтом Гвадаррами
помирав комуніст.

Був він хлопець як хлопець,
молодий робітник,
звався Сільвіо Лопес
і до зброї вже звик.
На розбитім окопі
горілиць він поник.

В нього очі, мов криця,
захолили уже,
але він ще рушницю,
наче зір, береже.
Бомбовози, як птиці,
прогули над кряжем.

Віють подуви бурі,
в небі постріли й дим.

Гори гнутья понурі
під дощем вогняним.
Долорес Ібаррурі
нахилилась над ним.

— Долорес! Помираю —
мерхне в погляді світ.
Робітничому краю
передай мій привіт.
Під вогнем укладаю
бойовий заповіт.—

Тіло, зморене нині,
я землі віддаю,
а моїй батьківщині
дам рушницю мою.
Ночі зоряні й сині
у моєму краю.

Дні, прозорі і чулі,
я не зраджую вам—
в жалібнім караулі
перше місце вам дам,
а прокльони і куді
віддаю ворогам.

Хай Іспанія стане
в бій останній вночі;
хай не гнеться й не в'яне,
у похід ідучи.
Б'ють, як грім, барабани
і гудуть сурмачі.

Дві холодні сльозини
на щоку пролились.

Він замовк і полинув
темним поглядом ввись.
В кров'ю зрошену глину
мертві пальці вп'ялись.

Небо хмарної криці
дощ залізний січе.
Піднімає рушницю
Долорес на плече,
Ібаррурі рушницю
підніма на плече...

3. ТРЕТЯ ІСПАНСЬКА ПІСНЯ

Іспанія, кров'ю народу полита,
сьогодні приснилась мені.
Я бачив над нею знамено розвите
і небо в диму та в огні.

Заграви палають од краю до краю,
долини в пожежі гудуть.
На чорноокрилену воронів зграю
залізні загони ідуть.

Поранених друзі беруть на рамена,
в бою починаючи день—
над ними у небі червоні знамена
і гомін відомих пісень.

Од Сан-Себастьяна на київські гони
знайомий мотив заліта,
про те, як ішли партизанські загони,
займаючи села й міста.

І чути під грім канонади в Кордові,
як падає в камені площ
стотисячносиле, дзвінке і чудове,
червоногвардійське — дайоші!

Дайош, компаньєрос, поля батьківщини
без мурів і без огорож!
Ми маємо в серці достатню причину,
щоб разом гукати — дайош!

Дайош, компаньєрос, на бій і на звагу
за славу вітчизну свою.
Ми маємо в серці достатню відвагу,
щоб разом стояти в бою!

Від стін Овієдо до мурів Мадріда
кривава дорога лежить.
Нам, стоячи, краще загин свій зустріти,
ніж вічно навколішки жити!

4. КАТАЛОНСЬКА НІЧ

Відступ

Лишилось їх троє в загону.
В сумній каталонській ночі
відходять вони до кордону,
в чужину саїй стяг несучи.
За ними у темінть бездонну
гукають гарматні сичі.

Свободи всесвітньої сила
до бою народ підняла.
Та Франція їх обдурила
і Англія їх продала.
Ну, що ж — бомбовозові крила
їй над ними війна простягла.

І мовить один: — Барселону
в лабета затиснула тьма.
Розсіяно наші загопи —
ми б знову зібрались, дарма.
Були б тільки хліб і патрони,
біда, що патронів нема.

Мовчать його стомлені друзі.
Пожар їм освітлює путь.

І кулі над ними в напрузі,
мов бджоли свинцеві, гудуть.
І другий говорить у тузі,
і слів його майже не чуть.

— Нам шлях перетнули погоні,
та наш не скоряється рід.
Ще сила його не на сконі—
на маврів повстане Сід.
Вирують глухо безсонні
Валенсія і Мадрид.

А третього очі — безодні
нічної горять темноти:
— Чи справді ви прапор наш згодні
з собою в чужину нести,
в безвісні шляхи і злигодні,
в холодні вигнання світи?

І в землю вітчизни ховають
свій прапор у пільмі вони,
і кулі над ними слівають,
і гори, — як вічності сні—
вершини навкруг піднімають,
і рветься гроза з далини.

Хай кров моя з серця бризне,
він непереможений, ні!
Це прапор моєї вітчизни —
він серця дорожчий мені!
О, сонце визволення грізне!
О, блискавки помсти ясні!

Мов сурми, пропелери грають —
летять бомбовози крізь дим.

І мовчки бійці присягають
вернутись за стягом своїм,
і грізно бійці присягають
вернутись за стягом своїм!

5. СИНАМ ІСПАНІЇ

Гарматну мову чути знов.
Бреде над згарищами світу
сівач війни несамовитий
і сіє в теплі ріллі кров.

З полів Манчжурії холодних
в долину Чако вогняну
він переходить по безоднях
і в козубі несе війну.

Він не спиняється, вловісний,
мьна кордони й рубежі,
і тінь його потворна висне
на Абіссінському кряжі.

І поки уряди Європи
його ходи шукають слід,
він зерно бунту кидає в Мадрид,
і ґрунт Іспанії прорізують окопи.

Вже цілий рік твої міста
руйнують бомбовозів зграї.
Свободи горде серце не згорає —
душа народу в боротьбі зроста.

Так, не згоряє у вогні
гартована душа свободи.
Сяни Іспанії, ви не одні,
вам руку подають народи
країни, де зійшла зоря
труда, людської правди й згоди.

За континенти і моря,
до стін Мадріда й схилів Гвадаррами,
летить, мої пісні, окрилені вітрами,
вам місце є в бою!
Я тут твоїм бійцем, Іспаніє, стою!
Поглянь — над світовою млою,
одкрита штормовим вітрам,
стоїть незламною скалою
на радість друзям і на острах ворогам
народів вільних батьківщина вільна!
Я приклад подаю тобі —
гартуй свободу в боротьбі,
невтомна, пристрасна і сильна!

А на лихих призвідців збави,
що стали на криваву путь,
руїни Герніки й Більбао
хай грізно карою впадуть,
коли народ непереможний
для радості труда живий
над краєм звільненим розгорне
свободи прапор бойовий!

З ПАМІРСЬКОГО ЗОШИТА

1. БЛИСКАВКА

Кишляк і камінь і вода,
і присмерк небозводу
заходить в серце і спада,
як блискавка в негоду.

І ти над кручею ростеш,
як музика походу,
і розумію я — ти теж
як блискавка в негоду.

Злетів, упав гірський обвал.
Це ти згубила вроду.
І я коня пускаю вчвал,
як блискавка в негоду.

2. МІСЯЦЬ

Чекання безмірне і серця стискання незмінні.
Прискорений клопіт, як нить невловимих думок.
Обвалів підгірних холодне й іскристе каміння,
і над перевалами ночі — прозорий димок.

Мов нагади грізні про відстані та про печалі
підводяться гори і їх одностайність ясна,
і місяць в ущелинах марно шукає причалу
і мимо проходить повз них, не знаходячи дна.

Над схилом гори кам'яної загрозово висне
і стомлено стелить промінням блакитноясним.
Який безпритульний, самотній який він!—Я визнав
багатозначущу свою перевагу над ним.

Я рвуся вперед, щоб зійти на тропу на камінню,
і вужчає стежка, і повинь зірвала мости.
Він коло обходить і знов повертає незмінно,
щоб наново безлік перейдений шлях перейти.

Щоб падати знову в холодні провалля ущелин,
де піниться люто порогами спинений плин,
щоб знов вириватись, мов подих зі зціплених
щелеп
і входити легко в нічну прохолоду долин.

3. КАМІНЬ

Ми входили в долину, і над нами
звисало небо, а за нами йшли
білоголові гори табунами
і чорну ношу хмар за спинами несли.

Долина нас рікою зустрічала,
сном і спочинком, тишею й дощем,
і запахами трав на березі свічада
враз на скалки розтрощеного вщент.

За течією хмар, за схилом гір, за схилом
думок про даль, за вогником зорі,
ніч досягала й падала крізь вилам
вечірніх скель і ставила поріг.

За чорним краєм ночі, за порогом
іржали коні, вогнище трясло
своїм витким жовтогарячим рогом,
і сухо тріскало в диму вогке зело.

Ми їли плов із мисок дерев'яних,
у мідному кунгані википав
тигриний чай, аж ось і місяць глянув
на темний жар, що жеврів серед трав.

Тоді ми знов сідали тихі коні,
облиті синім місячним вапном,
і далі йшли, затиснувши в долоні
дебелі повідки, над берегом, над дном

ущелини, наповненої тьмою,
і ніч зникала, і надходив час,
коли земля здавалася німою
обітницею, даною до нас.

І ми знайшли її за перевалом,
глухі од вибухів, що потрясали світ,
коли в розмивах вперше пізнавали
ясний, холодний камінь лазурит.

4. ГОРА

Ми будем міцно думати, Гора!
Ми пройдемо шляхи, мости, провалля, води.
На скелях райдуга горить і не згора,
прозорий ятел сонця крила вводить
просторим помахом..

Співай! Твоя пора!

. і знов підводиться Гора гранітним зводом.

1932—1936

ВАРВАРА

Роки йдуть. Минуле сниться.
Сон, мов лист, не перервеш.
Кажуть, біля залізниці
трегій рік як ти живеш.

Колією рветься стужа.
Сніг кружляє без пуття.
Маєш сина, любиш мужа,
задоволена з життя.

Мало що сказати можна!
Вірю я й не вірю я.
Невідступна і тривожна,
нерозлучена, моя!

Йдуть вагони мимо, мимо.
Сніг летить на колію.
Через рейки йду незримо,
коло тебе я стаю.

Коло тебе, коло дому,
коло крайнього вікна.
Молодій і молодому—
скільки років нам мина?

Скільки років промайнуло?
Сон, мов лист, не перервеш.
В тому домі спить минуле,
де три роки ти живеш.

1937

КАТЕРИНА

Катерино! Над Орілляю,
над лиманом літ качиний.
Сіре небо. Чорні ріллі.
Все як треба, все чин-чином.

В комишах гуляє осінь,
куння хилиться шовкове.
Що ж це ми з тобою й досі
не докінчили розмови?

Ні розмови, ні мовчання!
На розстання, на розлуку —
дай-но в очі на прощання
поцілую, стисну руку.

Хмара небо обгортає.
Ти смієшся. Я не плачу.
Через десять літ згадаю,
через двадцять не побачу.

Ну, прощай... А вітер хижий
в тихим дощиком зігнувся.
Над лиманом сивий крижень
у тумані стрепенувся.

1934

ДОКІЯ

Скрипка плаче, гірко плаче скрипка,
контрабаси завдають жалю.

От і молодість моя проходить, рибко,
от все менше й менше я люблю.

Якщо все покинути й забути
і піти на залізничний міст,
там, де п'яно тхне ріка і рута,
все життя старий поверне зміст.

Будуть потяги проходить на Полтаву
і вертати знов на Лозову.
Буде Харків обіцяти славу,
а Лебязжя тишу степову.

На пораду вересень покличе
всю старшину лісу і степів,
прокує стара возуля тричі
і замовкне солов'иний спів

Та коли спитає серце чуле
у моїх, як день ясних, пісень —
ні за яке радісне минуле
не віддам сьогоднішній свій день.

Через дружбу, через ворожнечу,
через перекопані мости,
без вагання, без думок про втечу
буду на руках тебе нести.

Мимо сліз, що проливає скрипка,
мимо велетенського жалю,
молодістю, що не гасне, рибко,
в слові непромовленім — люблю.

1935

ЄЛЕНА

На Полтавській вулиці зеленій
за дубовими шуміла ворітьми
батька вашого олійниці, Єлено,
в рання-раннього до пізньої п'ятьми.

Був горбатий, рудомордний, волохатий,
хоч від того мало мав досад —
зміг поставити під залізом хату,
обложити цеглою фасад.

У дворі стояли ситі коні,
лаялись дебели куркулі,
в товстошкурі дублені долоні
затискали пагони землі.

Луццала насіння шеретовка,
і скрипіли ребра батрака;
походила між возами ловко
нашого хазяїна дочка.

Тиснув прес. Гірки, іржаві плями
витискав з онучі добрий гніт,
і масними синіми рублями
падала макуха їй до ніг.

Скільки золота у коси ці вложили —
не злічити і не піднести!
Скільки він угнав жінок в могилу,
поки народилась ти!

Ой, Полтавська вулиця зелена,
ще й гаряча сонячна імла!
Ой, дочка олійника, Єлена,
ти мене до горя довела.

Я проходив крізь сухі ворота
на забитий лантухами двір.
Гріла неприхована турбота
мій п'янкий і полохливий зір.

За твої важкі пахучі коси,
за холодні очі голубі —
молодість і кров свою приносив
і задурно віддавав тобі.

За твої гарячі малинові,
вередливо кровні уста —
скільки переграло в мене крові
і перекипіло дочиста!

Тільки я не говорив ні слова,
бо горбатий батько твій лихий,
ніби з чортом уложив умову —
гнав мене тягати лантухи.

Що ж я мав йому на те сказати,
батькова улюблена дочка?
Батоґом хіба оперезати,
чи під око ставить синяка?

У мені любов перекипала,
я до вечора мовчав і лиш тоді,
як од хати тінь на двір упала,
руки мив у дощовій воді.

Ти проходила у шовковій спідниці
— за олію виміняв рудий, —
Ой, Єлено, Єлько-чарівнице,
підожди хвилинку, підожди!

Зупинилася. Не вимовив ні слова.
Бачив — зимно в голубих очах.
Бачив — мало молоді крові.
Бачив — ще чогось неvistача.

Як летіло кам'яно і глухо,
падало у воду дощову:
— Що ж ти став, бери собі макуху!—
я почув, і все-таки живу.

За мої неповні двадцять років,
за мою печаль, що не зборов, —
ти хазяйським вивіреном оком
оцінила дешево любов.

Що ж мені тепер тобі сказати,
батькова улюблена дочка?
Що не став хазяїнові зятем,
то мені образа не важка.

Одшуміли, облетіли клени,
поруділа дощова вода..
Чарівнице чортова, Єлено,
в вулиці Полтавської біда!

Тільки в серці й досі ще задуха,
хоч давно перекипіла кров —
стала в горлі, як гірка макуха,
перша неприкаяна любов!

1934

ЛЮБКА

Ну й зима — хуртеча та вітряга,
ні проїхати, ані пройти.
Суне туча з-поза виднокруга
обсягом у тридцять три версти.

Третій тиждень небо в завірюсі
падає на землю степову,
і під небом цим, у цьому ж дусі,
третій тиждень, Любко, я живу.

Налітає раз у десять років
отака скажена крутія.
Ніч на базі, ну і ніч, нівроку,
степова безсонна манія.

Курява, завія й хуртовина,
заметіль і хвища і юга,—
не степи, а біла домовина,
де людину чорт перемага.

І невже про мене всі забули?
Від радгоспу верст, і верст, і гак.
Так усе майбутнє і минуле
пропаде за ламаний п'ятак.

Віятиме двадцять дев'ять років,
на тридцятий вигляне весна,
а такої довгої мороки
Любка не подужає одна.

У радгоспі ходять агрономи,
кожний серце їй віддати рад.
Ветринар запрошує додому.
Патефони виють невпопад.

Безперечно, що вона не винна.
За такий довготривалий час,
навіть за коротший вполовину —
можна й тричі розлюбити нас.

Саме в цю малопринядну пору,
перервавши роздуми мої,
дзвонить калатало коло двору
і гарчать на коней кудлаї.

Видко, нещасливий подорожній.
Треба вийти — снігу намело!
Під таку хурделицю не кожний
вийде без потреби за село.

Ну, не видно, хто там коло двору,
ніби до дороги три версти.
— Тихше, пси! — і в цю приємну пору,
на порозі, Любка, стала ти.

Шанка заяча і валянці червоні,
пасом підперезаний кожух.
— Ну ж і коні — змії, а не коні,
тільки вітер свище коло вух!

Це було ще більше ніж сміливо
— степ, вітри, хурделиця... одна!
Мовби у порядку самопливу
в лютому прорвалася весна.

Ми у піч накидали соломи,
от уже і чайник зашумить,
а у бідолашних агрономів
патефон спиняється в ту мить.

Ветринар гостей виводить з хати,
дивиться в завію та югу,
хиляться примари волохаті,
і сліди зникають на снігу.

За снігами, сниться бідолазі,
за простором ночі й темноти,
на сумній малопринадній базі
тільки тиша, тільки я і ти.

Тільки вітер, тільки виють глухо
на промерзлий місяць кудлаї.
Я кажу: така моя житуха! —
і цілую вогники мої.

А вони примерхнуть на хвилину,
щоб нараз вогні, вогні, вогні
— без надії, Любко, без упину
падали на спомини мені.

Тільки ніч і тільки вітер слуха,
мало розуміючи, ачей...
Любко, Любко, біла завірюха
степових нескінчених ночей!

1935

УЛЯНА

Буде слово, буде пісня про холодні вечори,
про важкі весняні зорі, про любов і трактори.
Віють молодо і люто в місяць березень вітри.

Степ і вітер. Степ і тиша. Степ і сонце. Цілина.
Вийжджає в степ бригада, а в бригаді новина —
перша дівчина в бригаді, ще й хороша, як весна.

Що ж ти, дівчино Уляно, від бригади відстаєш?
Що ж ти, дівчино Уляно, сповна норми не даєш?
Ох, і вітряне і п'яне повесіння ти моє ж!

Каже перший, каже другий, каже третій тракторист:
— Не твоє, Уляно, діло — не твоє і не берись!
А четвертий каже: — Сміло — крий, Уляно, не барись!

День — змагання. Два — змагання. А Уляна відстає.
Три сміються, а четвертий їм руки не подає,
а четвертий в другу зміну із Уляною стає.

Березнева ніч холодна. Чорне поле. Цілина.
Вітер молодо і люто світ надвоє розтина.
Ой, бригадні темні ночі, місяць березень, весна!

Вранці перший, другий, третій сміхом дівчину стріча,
а четвертий червоніє, а вона й не поміча,
як беруться хлопці в боки від дурного сміхача.

День—змагання. Два—змагання. Ніч і день і ще два дні.
Трое ходять у тривозі — не веселі, не смутні,
а четвертому ув очах загоряються вогні.

Що ж ви, хлопці, від Уляни на версту відстаєте?
Що ж ви, хлопці, значно менше від Уляни лаєте?
Ох, і вітряно і п'яно в грудях молодість росте!

Ой, важкі весінні зорі, місяць березень, весна!
Вітер молодо і люто степ розораний єдна.
І лягають зерна п'яно, де лежала цілина.

В І Р Ш І Б Е З Н А З В И

* * *

Іду, іду майданами.
Синіє вишина.
За вулицями дальніми
в степу лежить весна.
Летить над тротуарами
вітрець удалину,
і я і він — ми маримо
про дівчину одну.
Нічого не приховую —
присвилася мені,
хустиною шовковою
майнула вдалині.
І зникла, як метелиця,
і сміх її затих,
і вечір знову стелеться
на вулицях німих.
Озвися, стань єдиною,
жорстока, навісна!
Шовковою хустиною
махни мені з вікна!

1937

* * *

Одна зоря горить над морем
в передвечірній синій млі,
а хвиля шелче: ми поборем! —
і падає до ніг землі.

Нема ні обр'ю, ні краю
безодні й далі голубій.
І тільки хвиля, тільки грає,
і тільки піниться прибіій.

І над одгулами прибою,
у барвінковій вишині
йдуть хмарї темною юрбою,
суворо-димні і сумні.

І вже гойдається колиска,
вже шторм виходить на моря,
і тільки в хмарах тьмяно блиска,
не погасаючи, зоря.

Ідуть вітри, встає стіною,
на скелі падає вода,
і шторм проходить стороною,
не залишаючи й сліда.

Лиш рвуться в даль за вітром скорим
кущі і трави на землі.
Одна зоря горить над морем
в передвечірній синій млі.

1936

Прибій гуде не вперше і не вдруге,
проходить шторм у дальньому краю.
Я знов, моя сивіюча подруго,
при березі замислений стою.

На цій землі, де наша тінь упала,
лежать сліди тисячолітніх злив.
Тут готська дівчина при березі стояла,
чекаючи з-за моря кораблів.

Гроза росла. Купали гострі крила
столітні чайки в голубій воді.
І тільки ми й каміння постаріли,
а небо й хвилі вічно молоді.

Але й для нас за обрієм звичайним
встає такої юності димок,
що ми, як дві безсмертно білі чайки,
назустріч їй і шторму летимо.

1937

* * *

На березі блакитну хустку
шовками розшива дівча.
Робота гарна надзвичайно,
та шовку їй невістача.

Уже в сльозах прозорі очі,
вже мовить жалісні слова,
аж тут до берега крутого
військовий крейсер підплива.

Вже моряки поклали сходні,
найкращих їй несуть шовків:
— Розший, дівчатко, стяг червоний
для непоборних моряків!

І притьмом вдарили баяни,
і небо райдуга квітча:
це на далекі океани
везуть уславлене дівча.

1937

* * *

Можливо, в дощ, можливо, в стужу й сніг
я стану знов на тихий наш поріг,
скажу: — горять і хиляться мости,
за містом бій, пора й мені вже йти.

В Піщанці грім, у Шаховці гроза,
з Берестової хмара виповза,
летять вітри і похилився в пил
над братськими могилами ковил.

Візьму гвинтівку, вірші, хліба шмат.
Прощай, коли я не вернусь назад,
У полі лежачи, згадаю я
твою любов, твоє просте ім'я.

Вітчизна гроз любитиме мене,
в піснях нащадок вільний пом'яне,
а ти вставай в жалобі голубій,
бери гвинтівку і виходь у бій.

1937

* * *

В години радості і смерті,
в труді, в печалі та в бою
люблю залізну і уперту
вітчизну зоряну мою.

За серце чуле і несите,
за хліб її, за сіль її,
за все, чим жив і буду жити,
я віддаю свої пісні.

Вночі на бойовому полі,
упавши долілиць в ріллю,
сльозу прошальну мимоволі
я в теплий пил її проллю.

І хай вона, йдучи походом,
турботна, смілива, жива,
одкритих бурям і негодам
моїх пісень не забува.

1937

УГОРСЬКІ РАПСОДІЇ

Гов. Мате Залка

1. 1849—1919

Ой, що за клич з Угорської землі
в ключах проносять журавлі,
ой, що за клич?

Летять на північ крізь завої.
Супрутний вітер. В дальню путь
— крізь дим і шал -- душі живої
за крилами печаль несуть.

Що перший скаргу ронить тихо:
— пройшло Угорську землю лихо.

Що другий квилить у тумані:
— горить вогонь в Шалготар'яні.

Що третій рветься у розмай:
— потоком котить кров Дунай.

Летять ключі над суходолом.
Стирають крила. Уночі
— над чорним лісом, орним полем
летять, летять, летять ключі.

Угорська земля геть заорана.
Над ріллею два ворона.
Засіяна, заволочена
— вороння б́тчина.

Чорними мечами одгороджена
од громохкої тучі...

Ой, що за клич?

2. СМЕРТЬ ШАНДОРА ПЕТЕФІ

Ідуть, співаючи, полки,
в галоп кіннота полетіла,
і люто топчуть козаки
Угорщини роздерте тіло.

І вже магнати продають
народ за юшку сочавичну,
і груди підставля в бою
поет під саблю блискавичну.

Упав. І через теплий труп
неволя входить в край поета.
Як сяє мідь походних труб!
Як туча висне на багнеті!

Під тучею, де полягло
у борозни насіння волі,
між теплих трупів не було
поетового в темнім полі.

Народ, що знав його живим,
співав пісень його і вірив
— у край суворих хуртовин
пішов поет, у тьму Сибіру.

Далекий край, сумний Сибір
— у тьмі, в неволі ненависній,
готує він останній твір,
останню переможну пісню!

3. МАРШ

Ідуть полонені з Сибіру,
та з ними Шандора нема.
Питати у вітру довіри
попереду виїшла зима.

Встають над степами примари
і знову лягають в замет,
— революційні мадьяри,
вперед,
вперед!

З хслодного дикого поля,
з безмежного поля війни,
Угорщині славу і волю
ідуть здобувати вони.

Стліває у блисках пожару
багнетів сухий очерет,
— революційні мадьяри,
вперед,
вперед!

Діждалися свята нарешті,
сповна його в руки беріть.

Палає уже в Будапешті
і в Дебрецені горить.

І пісні Шандора удари
у світ, через ночі замет,
— революційні мадьяри,
вперед,
вперед!

Попереду стануть Карпати,
за ними воля лежить,
і гасло: не відступати! —
попереду війська біжить.

Це Ленінові стожари
осяяли неба намет,
— революційні мадьяри,
вперед,
вперед!

4. ЧЕРВОНОГВАРДІЄЦЬ

Лежить мадьяр на полонині,
над ним копитом дзвонить бій,
і стогнуть крила журавлині
в безодні хмарно-голубій.

Над ним проноситься кіннота,
його піхота обмина,
за ним гармата з поворота
снарядом простір розтина.

Він бачить помертвілим зором,
як хилиться його загін,
як рветься чорнокрилий ворон
його знаменам навздогін.

І вже його ясні зіниці
смертельна укрива роса,
і вже йому востаннє сниться
його пробуджений орсаг.

І він шепоче в тепле небо,
де тихо плачуть журавлі:
—Я в чужині помер за тебе,
підсоння рідної землі!

Я полюбив чужу чужину,
де врунить поле ярина.
Моя Радянська Україна,
моя Угорська сторона ...

5. КЛЯТВА

Румуни Тіссу перейшли давно,
давно загинув Тібор Самюелі,
і Хорті п'є шумне токай-вино
у будапештській цитаделі...

В крові Угорщини розтоптана земля
і котить хвилями Дунай криваву воду...
До стін високих свого Кремля
прийшли вожді розбитого народу.

Громохкий ключ над ними проплива,
як серця гнівного глибинні луни.
Згадай великі ленінські слова
у перші дні Угорської Комуни!

Згадай надій і перемоги дні,
твоя Армія Червоної частини.
Згадай, як рвались у віки вогні
Шалготар'яну й Сегетину.

І чують клятву грізну журавлі,
від стін Кремля летять кличі тривоги:
— до теплих піль Угорської землі
ми вернемось на крилах перемоги.

1934—1935

Т Р И П І Л Л Я

Пароплав підійшов до зеленої кручі,
оминувши піски золоті.
Обернулись і зникли вітри кругойдучі
і лишили мене в самоті.

Глухо вдарили в берег фарбовані сходні,
і кодоли вузлами снаги
пов'язали наміцно учора й сьогодні —
пароплав і круті береги.

Попливли, наче хмари вгорі наді мною,
мов пожарища звихрений дим,
дні, що грізно цією пройшли стороною,
вкоротивши життя молодим.

Гори стали, мов свідки, і гірко Славуті —
обмілів і змінив джерело.
Підійшли, обступили мене незабуті
і по стежці виводять в село.

Сонце сяє спокійно в спокійному небі,
барвінково колишеться вись,
а земля промовляє врочисто до тебе
і наказує владно: спинись!

Зупинися на мить. Тут стояла криниця.
Кров на зрубі. Облога тинів.
Вітер кручу минає. Пожарище сниться.
Не спинився і подаленів

В шелюгу, в лозняки, за тини, на дорогу,
де в пісках окопався загін —
здоганяти минуле й будити тривогу,
і зриватись жалю навздогін.

Зазираючи Ратманському в спалені очі,
розгорнути зотлілу траву
і побачити—зламані руки дівочі
і усмішку завмерло-живу.

Обвівати запалені очі і губи,
припадати й шукати сліди,
і почути, як стогне і падає Люба,
і шепоче успразі: води!

Повноводий Славуто! Широкий Славуто!
У невтримний весняний розлив
міг би ти свою хвилю на берег хлюпнути,
але спраги б тиї не втолив!

Повноводий Славуто! Немало наслухав
і немало ти знав на віку,
та не чув, щоб життя, як змогла Заверуха,
обривали мов пісню дзвінку.

Вічність ночі пройшла у закові, в амбарі,
серед стогону, крові і мли,
а на ранок дротами пов'язані, в парі
умирати на кручу брели.

Підгинались коліна й ламались, мов стебла,
тільки серця одчай не боров.
Залп! І другий! І хвиля поглинула тепла
тепле тіло, змиваючи кров.

Наче радість у груди прийнявши — не муки,
наче щастя прийшло за свинцем,
попливли за водою, розкинувши руки
і до сонця звернувши лице.

До обох берегів — до низини й до кручі,
протягаючи руки в води,
їх в обійми приймали міцні й немінучі
і об'єднували назавжди.

Так загинула молодість. Так одшуміла.
Хмару в далі вітрами знесло.
Я стою на горі, де братерська могила,
і в задумі дивлюсь на село.

Потонуло в садах, обгорнулось туманом.
Сонце йде за вечірню межу.
І вітри обіруч. Скільки голосу стане
до живих і до мертвих кажу:

Проросло на степах вами сіяне зілля
і вінком на могилу лягло.
Вашу пісню незборну співає Трипілля
і у ваше пливе джерело.

Не всякає прозорі вашої пісні
прохолодна криниця в мені,
невичерпна і свіжа у ночі зловісні
і в сонцями напоєні дні.

Я не плакав по тих, що унали за Крути,
і за іншими теж не ридав.
Я нікому в піснях не підносив отрути.
Вам навіки свій голос оддав.

Ось він ваш і на вашій настояній силі
за найдальшу лунає межу.
Стоючи при священній при вашій могилі
до живих і до мертвих кажу.--

Тут пожарище тліло й стояла руїна.
За бори одкотились громи.
На обох берегах розіслала Україна
нив колгоспних живі килими.

Тут лиш вітер над згарищем сніви заводив.
За моря одкотилась імла.
На обох берегах, як фортеці, заводи
Україна моя підвела.

Вийшла молодість наша у вами початий
похід дужої волі й снаги,
і загата веселкою стала на чати
і з'єднала мостом береги.

Здрастуй, земле моя, непохитна й єдина
у великій радянській рідні!
Здрастуй, мати жовтнева моя Україна,
оповита у сонці й вогні!

Д Н І П Р О

Заходила ніч і багряно роїлися тучі,
несли їх могутні вітри за межу небозводу.
Я довго стояв на вершині дніпрової кручі
і слухав, як сивий невпинно котив свою волю

Схилялися трави на березі. Пилом крутило.
Зривались летіти за вітром дерева похмурі.
І знову надходили тучі од заходу з тилу,
кресали вогнями і віяли подувом бурі.

Нараз утихало і, рогом прорвавши залону,
вихоплювавсь місяць за тучу, і промені білі
лягали в безмежжі проворим туманом на лоно,
на берег високий, на луки в низині, на хвилі.

На мить одкривались такі неозорі простори,
здавалось, немає для зору ні меж, ані краю —
аж ген підвелися Кавказ і старі Чорногори
і Волги розлив досягає до гирла Дунаю.

На мить залягала така зачудована тиша,
здавалось, чути далеку приглушену мову —
аж ген над Москвою народжена буря колише
і в світ посилає величне звучання громове.

Аж буря зростає, пориви її неминучі,
в безмежно-широку, бурхливо-тривожну музику...
Ї довго стояв на вершині дніпрової кручі
і слухав у тиші могутню симфонію віку.

Ї чув, як вона виростала й ставала на силі
і вище на три голови, ніж туман безголів'я,
і хвилі дніпрові, старі та незморені хвилі,
у море звучання вливались, і їх розумів я.

Співали вони і, вдаряючи в берег, лунали,
дерева і трави пильніш наслухали, і кручі
тремтіли в напрузі, і хмару до обрію гнали
вітри наддніпрянські, широкі вітри і могуті.

„З верхів приболотних до самого Чорного моря,
борами густими й степами поганського бога,
лежав я дорогою сліз і народного горя,
сумна і далека, од віку кривава дорога!

„Ковші закипали шумної червоної браги,
мечі харалужні троцнили покривлені кості,
шляхами у греки проходили з боем варяги,
купці та грабіжники, здирці та бажані гості... „

„У Києві слава і в Новгород-Сіверську слава!
А сонце у небі, як свіжо-розрубана рана.
І падає військо і падає син Святослава
під ноги баских огирів половецького хана.

„І коні даремно іржуть над сумною Сулою,
даремно куряни під викликом сурем повиті —
над Сурожем тьма і Посулля завинуло млою,
і довго ще див над верхами дерев буде вити.

„Ковші закипіли, вогні над водою палають і рвуться задимлені хмари об місячні роги, уперше байдаки лаштують і коней сідлають голота й сірома, й гудуть низові запороги“.

Отак шелестіли і бились під кручею хвилі, і далі звивались у чорні страшні чорторії, і я, почувавши голос і пісню на силі, гукнув до старого під кручу: „Оце твої мрії?!

Лежав ти сторіччя, в іржаві кайдани закутий, на пил зотлівала пісень твоїх буряна лава, невже ти не годен минулої слави забути, чи ж слава минулого — тільки й уся твоя слава?“

Він кинув у відповідь хвилю на берег до мене, забурхав суворо і води запінив сердито. „Давно вже зотліли минулого зблякли знамена і славу минулу давно об пороги розбито.

„Були тут, приходили, слави моєї питали, трясли бунчуком і дарованою булавою, гонці-гончаки з батогами нової потали, нема вже — у хвилі пішли шкереберть головою.

„Були тут, приходили, слави питали моєї, і ставили табір і коней своїх напували. Ударили хвилі — і згнули за течією, давно це було — не пригадую зараз, як звали..

„Од моря до моря хотіли, од моря до моря!“ — І в голосі сивого стільки з'явилося люті, і так він ревів, піднімаючи хвилі, мов гори, що, певно, і здалеку й зблизька було його чути.

„А гей там, виходьте! Ще многі у світі, чувати,
до слави моєї блукають охочі й лакомі.
Це слава народу. І стали народи на чати.
При славі на чати — і їх не здолати нікому!“

І знову ударить і знову до обрію бризне,
і рветься, й регоче, і піниться в захваті й рине..
Люблю тебе, сивий, люблю тебе, дужий і грізний,
пробуджена слава моєї нової України!

У бурю люблю тебе, сивий, у ніч горобину,
як падають блискавок стріли у звихрену воду.
Прорвало залатану хмарами неба торбину —
в незгоді з негодою я пізнаю твою вроду!

...Світало. На сході вітри роздирали завісу.
Невидимі промені сонця сягали до кручі.
За буйно-зеленою смугою поля і лісу
зникали не першої бурі розвіяні тучі.

Лягала на дальньому березі смуга багрова,
і вже загорялось багрянцями Ленінське плесо,
і сонце вставало велике, як слава Дніпрова,
і пісня лунала над греблею Дніпрогесу.

БАРВІНКОВИЙ

С В І Т

КЛЯТВА В СТЕПУ

Зимової далі засніжені темні простори.
В обмерзлих дротах ні на мить не змовкають вітри.
Над світом, над серцем — зима. Над поля і над гори
упала зима. Крізь бурани проходять дозори,
укриті в сувоях важких крижаної кори.

Нема ні хвилини спокою. В стривожені мислі
вривається січень. Надій не приносить і бін.
Рядки бюлетенів у мозок вриваються стислі,
важкі, наче хмари свинцевим покровом навислі,
глухі, мов нічного далекого сполоху дзвін.

Приховує вічність смертельної тиші хвилини.
Спинається серце. Завії виходять з лісів.
Міста прислухаються. Мовкнуть холодні долини.
Мов реквієм грізний, колишеться небо і плине
музика, неначе безсмертного горя засів.

Це наше дитинство минало навіки. Ми знали,
в своїй бездорожній, глухій, стеновій самоті,
що сили незнані серця нам навіки з'єднали,
ми серцем тривожним уперше в житті відчували,
що юність буває один тільки раз на житті.

Що думали ми, коли грунт на Червонім майдані
вогнем зогрівали в Москві? Коли в сніжній імлі
вливалися небо й земля? Коли в грізнім риданні
родилася клятва? Для нас одкривалось в розстанні,
що туга буває також тільки раз на землі.

Гудки заридали. В степах паровози недужі
без сліз залилися важким чоловічим плачем.
І вперше відчувши удари нелюдської стужі,
ми знали, що юність минула, що втрату, як мужі
знести ми повинні, здолавши розпачливий щем.

І в мить, коли тіло його попливло над Москвою
в червоній китайці крізь грізний, сумний виднокруг,
ми, поійняті болем і тугою вічно живою,
в степу віковому стояли, затиснувши зброю, —
затиснувши зброю, що вперше дали нам до рук.

І тільки гудіння сердець ми зуміли почути
крізь простір вітрів і крізь обшир німий тишини,
і трічі ударили в небо, мовчанням закуте,
і трічі з'єдналися наші далекі салюти
з салютом Кремля, що долинув до нас з далини.

Він жив поміж нас. Він, як юності клятва, між нами.
Несмертна весна полонила новий виднокруг.
І ми, посивілі, проходимо поруч з синами
крізь вічні, як сонячні дуги, воздвигнуті брами,
і нашим синам вже звіряємо зброю до рук.

Є в світі любов і над нею — над нами — не владні
ні простір часу, ні холодної вічності час.
Вона як вогонь. Як потоки грози водоспадні.
Як блискавки перші. Як юності ріки незгадні.
Ми пристрасні свідки — він жив, він живе серед нас!

1940

ДУМА

У час, коли світи, здригаючись у корчі,
над прірвою стоять в нерівному бою, —
підносять дні труда осяяні і творчі
вітчизну зоряну мою.

О, краю вільний мій! На світовім просторі
скалою дивною ти вріс у темну глиб,
і сил нема таких у збуреному морі,
що похитнуть тебе, чи зрушити могли б.

Насильства давнього скривавлену основу
навіки розтрощив в священнім гніві труд
і прапором своїм підняв зорю чудову —
співдружбу людства, вільного од пут.

Немає берегів тим непоборним силам,
що з тьми знедолення сягли до верховин,
хода їхніх звитяг зрідні орлиним крилам,
в надхмарнім обширі коли пугає він.

Прямуй свій вільний лет все вище, ширше, дужче,
душею зміцнюйся і пломеній стокрот, —
ти сила світова, єдине невмируще,
єдине творче і живе — народ!

Та хто ж тебе підняв залізними руками,
навік розвіявши імлу старовини?
Два генії твої омріяні віками,
безсмертні, як і ти, твої сини.

Над давнім джерелом, яке пили народи
і звали Волгою — вологою життя,—
один, народжений для боротьби й свободи,
плекав у серці визвольні чуття.
В країні синіх гір, де Прометей закутий,
повстанець, що не зніс Зевеса злісних кпин,
карався за вогонь, для людськості здобутий,—
в народу древнього родивсь одважний син.
І хоч новий Зевес вже не орли, а круки
послав карати тих, що нам вогонь несли,
зустрілися серця й на вічне братство руки
два генії у боротьбі сплели.
Зоря нових висот горить на виднокрузі,
на кличний жар її ідуть трудівники,
і Сталін з Леніним в незборному союзі
на прапорах проходять у віки!

ГОРІ, 27 ГРУДНЯ 1937 р.

Є в Грузії твоїй долина чарівна.
На сутечі Кури й Ліяхви голубої
лежить, блакитну твердь воздвигла над собою,
в перекази віків повинута вона.
Омивши береги безмірні і прозорі,
над нею плине час потоком молодим,
круг неї гір кряжі, як вартові в дозорі,
вдивляються в світи крізь хмар холодний дим.

Виходять із пітьми на древній битий шлях
купці та воїни, дзвенять мечі походу,
і римський кінь співа в гірських потоках воду,
і табір ставить грек на спалених полях.
Провів орду Кульга. Ще кровоточить рана.
Та вже нова гроза росте в нічній імлі.
Вже затялись біляці Турана та Ірана
за цей тісний куток картвельської землі.

Тут виростав народ — звитяжець і боєць.
З важким мечем в руці йдучи за борозною,
відвагу і любов основою міцною
він в душі положив і в схованки сердець.
Чи сходило над ним безхмарне сонце тихе?
Чи знав він вечори прозорі та ясні?

У ґрунт гори вросли руїни Горіс-Ціхе,
як відповідь віків знайома й так мені.

Тягар тисячоліть не легко пронести —
народи й племена лягли під їх ходюю, —
але долина ця в міжгір'ї молодою
навіки мусила для людства процвісти.
Чимало, певно, їх на світовім просторі
могутній скарб життя для поколінь таїть,
та лише в цій одній маленьке місто Горі —
колиска генія — між синіх гір стоїть.

Потомки воїнів, сеяни й ковалі,
в суворому труді відважні та веселі
і на шляху борні несхитні, наче скелі
цієї давньої могутньої землі, —
схилилися при ній в глибокому мовчанні,
не прозираючи в передчуття нове,
що в цім народженні є обрії незнані,
що сила їх труда у ньому оживе.

У тебе є душа — то викарбуй у ній
ці прості образи і не забудь ніколи:
торбинка на плечі, тут він ходив до школи,
тут з друзями сидів на скелі крем'яній.
Тут перша у його душі зросла тривога,
і юний Прометей з горійських берегів
небесного одверг і заперечив бога,
щоб потім і земних зневажити богів.

Дивляйся в обшир цей, запам'ятай навек
ці затишні сади й оці дахи зчорнілі,
і скрип арби важкий, і рік повільні хвилі,
і вітру свіжий плин, і птаства ніжний крик.

Ти бачиш джерело і розумієш, звідки
у повіль світову зростає гірський струмок.
Тут кожна п'ядь землі і кожний камінь — свідки
його дитячих мрій і визвольних думок.

О, земле велетня, прийми ж і мій привіт!
Прославити твою величну й просту вроду,
до сірих скель твоїх, як обранців народу,
пошле своїх співців багатомовний світ.
Вони стоятимуть, як нині ми, в мовчанні
перед хатиною незнаного шевця
і, як тепер у нас, у братньому єднанні
в передчутті пісень заб'ються їх серця.

І прозвучать пісні, мов клятва на зорі,
коли, мов сон, пливуть безхмарні небозводи,
коли на подвиг свій, на труд ідуть народи,
нового всесвіту каменярі.

Народжує пісень нечувана напруга
снагу і молодість, в ній дивна сила є:
співець шука співця і друг знаходить друга,
і брат за брата серце віддає.

1938

ЛЮДСЬКЕ ІМ'Я

Наче ліс молодий повесні, роздвіає вітчизна,
і над нею у небі веселка стоїть, наче лук,
наче повідь над нею гуде і шумить срібнобризна,
наче свіжого шторму над берегом пристрасний гук,
наче блискавок гра в життєдайній і сонячній зливі,
наче клекіт орлиний до сонця зривається ввись, —
мільйони гартованих рук у єдинім пориві,
у єдинім припливі свободи і щастя злились.

В океані снаги, в безбережжі людської любові
б'є до берега серць огнєдишна жива течія,
вище й вище зрина і підносять величне й громове,
наче скарб, дороге і хвилююче просте ім'я.

В ньому сурми боїв і вогнисті пісні перемоги,
і надія рабів, і звоїтована доля землі, —
підніма в височінь, під землею знаходить дороги,
на далеких морях у туманах веде кораблі, —
на полях Полтавщини про нього оспівують мрію,
і на схилах Паміра присвячують пісню свою, —
астурійський шахтар покладає на нього надію
і боєць за Шанхай вимовляє його у бою.

Безбережне ім'я, найдорожче для тебе й для мене,
мільони трудящих, залізно-гартованих рук,
піднімають над світом, як серце своє, як знамено,
і як клятву своєю — найміцнішу з людських заборук.

На гірську верховину виходять з тобою народи,
світ лежить перед ними долиною праці й боїв,—
над орлиним крилом розцвіли голубі небозводи,
і горить далина, як розсипина іскр і вогнів,—
на гірську верховину виходять народи з тобою,
світ неволі і сліз поринає в далекій імлі,—
і нові мільони встають і виходять до бою
за велику вітчизну, за зоряне серце землі.

Бій іде, і гроза доліта до найдальших віддалин,
не спиняючись, лине і грізно зростає щомить.
Мільони сердець промовляють, еднаючись: Сталін!—
і в єднанні сердець світова перемога гримить.

1937

НАРОДНИЙ ГНІВ

Народи йдуть колоною сталлюю.
Могутній крок збудив старі світи.
Щасливий той, хто правдою одною
з народом жив, як друг його мети.
Щасливий той, хто в грізному буруні
з'єднав свій крок з ходою вільних лав,
хто серця бій віддав навек Комуні,
а чи життя за Партію поклав.
Та горе тим, хто йде шляхами зради,
хто на народ підступно стати смів —
таких змітає грізно й без пощади,
навіки попелить народний гнів.

Хто вмів так любить своїх героїв,
як наш народ? Хто стільки ще зростив
одваги й вірності? Але народ потроїв
і зненависть свою і щирий гнів!
Нема міцніш народної любові —
вона підносить, пристрасна й жива.
Але народний гнів — це подихи громові,
це та гроза, що скелі розбива.
Коли народові, старої кривди ради,
хтось на шляху свободи стати смів —

того змітає грізно й без пощади,
навіки попелить народний гнів.

Як чотирнадцять армій капіталу
хотіли нас в бою перемогти,
герої та бійці незламно стали
і переможцем був, народе, ти!
Коли війна скінчилася й руїна
стоглавим гадом волю облягла,
ти знов трудом і потом, батьківщино,
в нових боях звитягу здобула.
А той, хто йшов шляхом ганьби і зради,
хто в ненависті лютій скаженів —
його розчавив грізно й без пощади
навіки спопелив народний гнів!

Мерзенна твань, що зупинить хотіла
непереможний лет орлиних крил!
Ми знаємо кубло, що вас зростило,
і знищити його, в нас досить сил!
Народ іде, як велетень казковий,
шляхами волі, правди і добра.
Ви нас хотіли ввергнути в закови,
та з вас упала підла машкара.
Народ живе, а за облуди й зради
мерзенну банду підлих шпигунів,
мов грім зігнув, і знищив без пощади,
навіки спопелив народний гнів.

У нас одна мета і Партія єдина,
Наш Сталін нас до перемог веде.
Його шляхом ітме батьківщина.
Народу серце мужністю тверде.
Коли ж підкоп під прикордонні мурі
запроданці захочуть вести знов —

хай не здригнеться серце диктатури,
нехай проллється зловорожа кров.
Корчуй і знищуй зрадника і гада!
Хто на народ підняти руку смів —
того розчавить люто й без пощади,
навіки спопелить народний гнів!

1937

ЗАВОЙОВНИКИ

Червона зоря-путівниця горить на Великій Землі,
крізь штормову негоду до неї пливуть кораблі,
за ними північна крига і полюс у сніжній млі.

Четверо переможців стоять на борту корабля,
вдивляються в світлий берег, що їм майорить здала,
і каже один, найстарший, до друзів своїх: — Земля!

Земля! — він говорить стиха, а чутино усім проте,
і слово його звичайне, на нього схоже, просте.
— Черешня у нас на півдні скоро уже зацвіте. —

Життя він знає чудово і має до нього хист,
отож він каже знову: — Скажи мені, друже радист,
ти як життя розумієш, в чім його сила і зміст? —

Радист подивився на хвилі, як дивиться птах — згори.
Вночі на одній зимівлі мені сказали вітри:
— Життя твоє, хлопче, іскра, — тож я їй звелів — гори!

А хвиля йшла за кормою і хмара плывла вгори.
Гідролог сказав: — Дитинство моє пройшло на Дніпрі,
я дуже радий, що можу жити у нашій порі.

Вік проживеш, як вічність, а врешті за кілька годин збагнеш з океаном віч-на-віч, в облозі хмар і льодин: Седов пробився на північ, але ж він ішов один. —

Сказав астроном: — Для мене в зорях музика жива, Полярна зоря говорила, куди нам шлях сплива, але найпевніші зорі, що ними сяє Москва.—

Тут знову сказав, осміхнувшись, старший з тих небоян: — Пройшли ми пургу і кригу, подярну ніч і туман, ми добре знаємо землю і знаємо океан.

Ручусь головою, з нас кожний правду велику зна: південна, східна, західна й північна є сторона — чотири сторони світу, але Батьківщина одна.

Ми всі на одне зійшлися, і в цьому правда життя: коли ти взявся до діла — роби його до пуття, коли віддаєш своє серце — віддай без вороття.

Віддай його вітчизні, візьми її міць навзамін, — і шлях свій ти пройдеш певно, хоча б ти і йшов один, йдучи з вітчизною поруч, ти прийдеш до верховин.

Огнями виспаний берег вже майорів їм здаля.
Над світом сяяли зорі — червоні зорі Кремля.
Синів своїх зустрічала Велика Радянська Земля.

ДВА ЛИСТИ

В чорноморській стороні,
при долині — вдалині
скаче милий на баскому,
на буланому коні.

Вітер хилить ковилі,
хмари сунуть чималі,
кінь летить і не торкнеться
копитами до землі.

„Здрастуй, милий-чорнобров,
весел будь і будь здоров,
злий напасник — лютий ворог,
щоб тебе не поборов.

Шле поклон тобі рідня,
споминай мене щодня,
будь щасливий і шануйся,
бережи свого коня.

Не сумуй на чужині,
одпиши листа мені —
як живеться у далекій
чорноморській стороні?“

Через села і міста
милий пише їй листа:
„Я кіннотником червоним
називаюсь не спроста.

Не чужа нам чужина
батьківщина скрізь одна —
і найближча і найдальша,
й середульша сторона.

Добрий кінь у мене — змій,
як зумієш, зрозумій,
чому в світі найдорожчий
і найкращий друг він мій.

Як ставали ми до лав,
батько мій його сідав,
підтягнув як слід подпругу
і повіддя в руку вклав.

Як виходили з села —
край стремена мати йшла,
а сестричка на прощання
в гриву стрічку заплела.

А як вийшли за село,
тихо рипнуло сідло:
що ж це милої мові
між народом не було?

А як стали на ярах,
свиснув вітер в яворах,
ярий вітер крутояром
закрутився по буграх

Спалахнув пташиний грай,
у степу хитнувся курай —
бачу здалеку хустини
шовком вишитої край.

Бачу милу вдалині,
їде охляп на коні,
що зростає з моїм буланом
ув одному табуні.

Ярий вітер, тихий гай,
та пташиний дикий грай,
та курай над крутояром
чули-бачили: прощай!“

В чорноморській стороні,
при долині — вдалині
скаче милий на баскому,
на буланому коні.

Вітер хилить ковилі,
сунуть хмари чималі,
кінь летить і не торкнеться
копитами до землі.

1938

СТАРОВИННА КОЗАЦЬКА ПІСНЯ

(З російської)

Хмари та завої
з далі степової,
вдариди татари конитами об ковил.
Поле мов травною
вкрилось неживою —
тільки трупи, ворони та кривавий пил.

Гримнули гармати.
Черша куля, брате,
межя віч буланому вдарила в огні.
Просвистіла друга,
обминула друга,
в серце безталанному влучила мені.

Серед злої ночі
карі мої очі
ворони неситі вип'ють, розкляють.
Кучері шовкові,
кості козакові
ковилем-травною та бур'яном поростуть.

Отаман спитає,
списки прочитає...

Досить в нього хлѐнців, я їм не рівня.
Шкода тільки волі,
шкода вітру в полі,
матері старої та буланого коня.

Мила погорює,
з іншим заночує...
Кості мої стліють в сивім ковилі.
От і вся пригода —
тільки щастя шкода,
сонечка у небі та кохання на землі.

1939

ПАРТИЗАНСЬКА БАЛАДА

В. Овчиннікову

Шелест лісу. Вітру свист.
Рветься з дуба чорний лист.
Через греблю їдуть хлопці,
проїжджають через міст.

Тиша стелеться в полях.
Б'ють копита темний шлях.
Тільки світиться фільварок
нана ляха в Попелях.

— Пані! Пані! Що за тьма?!
Дома пан твій, чи нема?
Як немає пана вдома,
то виходь до нас сама!

В пані свічка у руці
хить та й хить на всі кінці.
— Ні! Ви, хлопці, партизани,
а не Крукові бійці.

— От так пані, дивина!
У волоссі сивина,
а впізнала партизанів,
чи тобі не первина?

— Первина, чи, може, й ні,
а знайомий кінв мені,
по сідельцю я впізнала,
по стремені й ремені.

Вбили пана? — Ні, брехня.
Він нам сам продав коня,
в темнім лісі торгували,
як уміли, навмання.

Ми не вбивці, а бійці —
розплатились на свинці,
хай посвідчать тихі зорі
та прозорі вітерці.

Хай розкаже сивий сич,
як ми стрілись віч-на-віч,
як з криниці-студениці
запивали могорич.

Пані! Пані! Дим в полях.
Б'ють копита чорний шлях.
Начувайся партизанів
кожен ворог, кожен лях!

Березневого неба глибинь прохолодна й прозіра.
Тихо плине й колишеться чорне мереживо віт.
Крига в ріках скресає і сила потоків незмірна
обмиває лісів і яруг зачарований світ.
Журавлі прилетіли. Ударили постріли в полі
і збудили в душі неспокійний привабливий щем.
Перші проліски стрілкою грунт пробивають поводи
і розплющують очі блакитні під темним кущем.
Бийти з міста й на теплій нахучій ріллі над межею
в подорожнику здимлене тільце патрона знайти,
кров признати пролиту в степу і відчути своєю,
так, це юність моя, пізнаю тебе знову, це ти!

Ешелони щоночі ідуть через міст на Полтаву.
В Старовірівці з боєм повстали на нас куркулі.
Лежимо у заставі над берегом сонного ставу.
Скільки нас на оцій неспокійній весняній землі?
Ніч говорить на темній говірці тополь з яворами,
прислухаються верби, що пити прийшли до води.
Вітер віє в безсмертя. Розвідка проходить ярами.
Кулі ніжно співають, і в серце, і в сон назавжди.
Слід навіки в душі залишають беззоряні ночі,
той сліпучий вогонь, що з нічної летить темноти,

що народжує хвилі й пісні многодумні, пророчі, —
так це юність моя, пізнаю тебе знову, це ти!

Явори і берези над ставом не так постаріли,
їхня трепетна мова знайома не тільки мені,
не мене одного привітали вони і зустріли
у далекі, мов сон, і близькі, як любов наша, дні.
Хай минають хвилини й літа, наче сонячна злива,
хай спливає в потоках осінній знебарвлений лист,
хай народжена юність, нова й стокроти щаслива,
поруч мене стає і виходить на зоряний міст.
Щоб назустріч новим несподіваним буряним зливам
піднімаючи пісню, мов прапор, нестомлено йти,
щоб гукати назустріч сміливим, здоровим, щасливим,
пізнаю тебе знову, це ти, моя юність, це ти!

В І Р Ш І Б Е З Н А З В И

* * *

Я буду жити в хмарі, в шумі
берез під вітром у гаю,
в глибокій і печальній думі
про давню молодість мою.

Пройдуть дощі над суходолом,
зволожать землю степову,
і я разом з осіннім полем
помру й барвінком оживу.

— Барвінку милий! — знов зачую
з вуст нецілованих давно,
і, може, щастя провіщую,
і, може, справдиться воно.

І, може, буду знов любити,
як безліч років перед тим,
і буду жити, буду жити,
земного щастя побратим.

В осіннім полі в журавлиних
тривожних кличах і ключах,
в клечанні кленів при долинах,
в цій пісні і в твоїх очах.

1938

Мов ніжну квітку, слово вірне
на хвилі вічності кладу.
Минуть літа, з коріння вирне
новий вишневий цвіт в саду.

А милий з милою своєю
на березі далеких літ
зупиниться над течією,
де плине мій невмерлий цвіт.

І в час любові, в час розлуки,
в солодкий і болючий час,
він мовить слово запоруки,
в якому племінь мій не згас.

Він скаже: —З милою своєю
на березі далеких літ
стояв поет над течією,
нам посилаючи привіт.

Через віки в живому слові
далеких серцем об'єдна
моєї смертної любові
неумираюча луна.

1938

Барвінок стелеться в долині
на півдорозі наших літ,
нам сняться очі, ніжні й сині,
неначе барвінковий цвіт.

Ми маримо і не знаходим,
а вже барвінок одцвіта,
вже перед нами йдуть походом
забуті й згадані літа.

Встає забуте і минуле,
і сні, і видива, й дива,
воно ще марить — серце чуле,
і забува й не забува.

І знов приснився, дивом вини:
напівзабутий ніжний цвіт:
в долині стелеться барвінок
на півдорозі наших літ.

Стелись, барвінку, нижче, нижче,
хай сяють очі голубі,
хай серце жайворонком свище
й на груди падає тобі.

1938

Роса на клені, на калині,
на травах ранишня роса.
Примерхли барвінковосині
і урочисті небеса.

Над берегами, над рікою,
над тихим лоном срібних вод,
пливе в безмежному спокої.
мов дзвін, глибокий небозвод.

Все, чим життя мене дарує,
і все, що я йому даю,—
також спливає, і вирує,
і творить дивну течію.

І все, чим серце, трудне й чуло
жило й раділо в тишині,
моє майбутнє і минуле,
мов сон, ввижається мені.

Пливи, нехай шумує злива —
цвіт калиновий на воді,
на берег мій стають сміливо,
як я, душею молоді.

Нехай ідуть на свіжих росах,
хай барвінковий виднокіл
їм стелить в сонячних покосах
отави молодості й сил.

1938

Блакитна Рось, душі жива волога,
до диких скель і берегів крутих
в травневий день зайшла моя доросга,
і серця шум в спокоєно затих.

Солодкий чар очей, повільні води —
навкіл усе туманом поїнялось,
у присмерку вечірні небозводи,
в них спокій теж, вони так само Рось.

Дивитись вік і вік не надивитись,
і тиші не наслухатися вік,
з цим обширом в одне душею злитись
і з течією цих блакитних рік.

Щоб в час вечірній — бідною красою
туманних верб над схилами горбів,
окроплених сріблистою росою,
наповнити неумирущий спів.

Щоб знову йти, спокійним і щасливим,
знайти незнаний, невідомий край,
і знов казати берегам і нивам
солодке „зрастуй“ і сумне „прощай“.

Прощай, прощай, моя жива волога!
Блакитний чар, не погасай, живи!
Горби камінні, й ти, курна дорога,
прощайте й ви, поживклі трави, й ви...

Уже зайшли серпцеві темні ночі.
На схилі літ, в ясний ранковий час,
коли роса мої зволожить очі,
я осміхнусь і пригадаю вас.

1938

Русокоса, тонкого стану,
білі руки, як двоє крил.
Не спіймаю вже, не дістану,
що минуло — вище сил.

Над задуманою Сулою
в передсвітньому тумані,
лебідь біла, повита млою,
ти привиділась мені.

А чи сон був — хай прийде знову,
а чи правда — все одно.
Недокінчену розмову,
як вино п'ю, як вино.

Вчора, може, чи позавчора
неба дальнього змерхда синь?
Русокоса та винозора,
лебідь біла, знов припинь.

Знову ти, лиш тільки гляну
в цей вишневий виднокіл.
Не спіймаю вже, не дістану
що минуло — вище сил

1938

В райдугу чайка летіла.
Хмара спливала на схід.
Може б і ти захотіла
чайці податися вєлід?

Сонце на заході впало.
Райдуга згасла в імлі.
Темно і холодно стало
на неспокійній землі.

1936

За що любить, за що тебе жаліти?
Шляхи життя навхрест ідуть, навкіс.
В осінній день з дощами разом злито
важкий потік твоїх холодних кіс.

В печальний день осокою старою
смутна вода торкнулась віч твоїх.
І вітер стих за мокрою горою,
на тебе глянув і навік затих.

Іду шляхом, поля й ліси минаю,
але життя свого не омину.
Я босоніжку іншу знав і знаю,
свавільну, дику і наскрізь земну.

Вона іде щасливою ходою,
не знаючи в душі добра і зла,
сміливою й такою молодою,
якою ти ніколи не була.

1937

Облітають дерева останні,
тихий сад під дощем шелестить.
Чи не молодість наша в тумані
на розсідланих конях летить?

Не спинить на калиновім мості
вороних буйногривих мені,
ті літа не вертають у гості,
що, мов глід, одцвіли навесні.

За весною в жалобі не лину,
я для серця припаду знайду.
Розцвітає осіння калина
над Дніпром у мого саду.

Я уп'юся калиновим цвітом
на горбах половецьких крутих,
де пісні затихають, як вітер,
що оце за деревами стих.

1937

Глибоку синь озер осінніх,
берези й клени у вогні,
і даль небес холодних, синіх,
дарує знов життя мені.

То де ж ти, щастя, щоб зо мною,
в даль виряджаючи літа,
цією радістю земною
втолити очі та уста.

Все може збутися, все може
забутися і одцвісти.
Осінь листя дивно схоже
на давні вижовклі листи.

В останній раз перегорнути
повчальну повість яворів
і подихом одним зітхнути
з огнем берез, що нас зігрів.

Хоч неспроможний він спалити
нового щастя і чуття.
Поет не може не любити,
не може жити без життя.

1938

* * *

Свиснув поїзд, дихання прискорив,
тільки ніч — і летить вдалині
повз зелені вогні семафорів
і повз зір мерехтливі вогні.

Повз кущі і дерева похилі,
повз туманних озер каламуть,
повз далекі, забуті і милі,
сни, що наче з дитинства встають.

Повз життя, повз любов і розстання
повз осінні холодні гаї,
повз затиснуте в горлі ридання,
повз гарячі обійми твої.

Де ти зникла? В ранковому полі
у яку одійшла далину?
Надоволі, чи, може, доволі —
без спочинку, без щастя, без сну...

Не спляючись ні на хвилину
— тільки чути тремтіння коліс —
до світанку, немов до загину,
мимо грізної поводи сліз.

**Мимо! Мимо! Лиш прядива диму
чеше вітер об мокрі дроти.
Мимо щастя чужого і мимо
голубої, як смерть, темноти.**

1938

І знов, і знов я серцем лину,
вже час вертатъ мені наспів
в мою вітчизну топодину,
до тихих зоряних степів.

Спиннитись над Берестовою
і знов ту стежку перейти,
де ластівкою грозовою
мені, життя, одкрилось ти.

Нічної громовиці крила
летять над світом голубі,
в них вічна молодість, і сила,
і дар пісень — тобі! тобі!

Даруєш згоду чи незгоду,
летить над степом буревій,
од голубого небозводу
і до землі — я твій! я твій!

Я знову твій, і серцем лину.
і все частіш звертає спіз
в мою вітчизну топодину
на морі зоряних степів

1939

Не скажу, не забуду, не знаю,
що забудь, що сказати мені?
Голуба далина виднокраю,
наче в казці встає, наче в сні.

Мовчазний поцілунок дрімає
в теплоті, в тишині твоїх рук.
З-поза острова ген впливає
понизовської вольниці струг.

Ось гукнули уже гаківниці,
крешуть іскру дворучні мечі.
Мов крило велетенської птиці,
стрепенулось вітрило вночі.

В ніч беззоряну, грізну і зливну,
в блискавичній пітьмі голубій,
за мою шамаханську царівну
закипає на березі бій.

Полонянко, володарко бою,
я цілую твій слід на скалі,
у полон твій пливуть за тобою
береги, острови, кораблі...

Що ж ти скажеш мені у прощанні?
Невмируща моя і ясна,
в голубому, мов казка, тумані,
одпливає з тобою весна.

1939

Підтяглися на стременах, подалися до води,
не біда, говорять, рани, — смерть, говорять, півбіди.

Через брід ідуть до лісу, через луки навпрошки,
відступати, примовляють, партизанам не з руки.

В лісі ворог, а до лісу зостається з кілька гін.
Командир надвое ділить, розділяє свій загін.

То вже бій був, як годиться, говорили — справді бій
Тільки іскри лискотіли в тиші мертво-голубій.

Тільки шаблі, як гадюки, коливалися в руці.
Тільки кров'ю наливалися свіжокровені рубці.

Сонце падало в долині, паче збита голова.
Нахилялась, червоніла кров'ю впоєна трава.

Бій затих. Такі бувають раз на рік, а не щодня.
Над дубами піднімалось з криком чорне вороння.

Два загони зустрічались, виїздили на луги.
Коні в милі. — Де ж той ворог? — Ніч і тиша навкруги.

Стали всі на перекличку, кожен вершинок на коні.
Сім поранено, а вісім не згнулись в тишині.

Заіржали коні журно, задзвеніли удила.
Низько хмара над загоном опустилась, пролівла.

Що ж, говорять партизани, це б палитися води.
Не біда, говорять, рани, — смерть, говорять, півбіди.

* * *

Вві сні мені сниться
голос твій милий,
в полі криниця,
явір похилий.

Поле й росилось .
і колосилось,
все, що наснилось, —
перемінилось.

Подем блукає
вітер в негоду,
явір пускає
листя на воду.

Тільки криниця
ще не зміліла,
все мені сниться
згублена мида...

* * *

Ой, що ж тебе принесло,
чи човничок, чи весло,
що біжать тебе стрічати
всім народом за село?
Лугового рясту шати
вкрили зоряне крило.

Над просторами землі
пролітають кораблі,
як летять над цілиною —
тільки гнуться ковилі.
Шум проходить стороною —
чорнобривка на крилі.

Ні човничок, ні весло —
з неба птицю принесло.
Вийшла мати зустрічати,
а за нею все село —
парубки, діди, дівчата,
що вже й радості було...

Що вже й радості було!

* * *

Білокорі берези і сосни руді,
сива хмарка пливе по холодній воді,
а земля, що в просторі невпинно летить,
мов вітрило, підносить холодну блакить

* * *

На світанні мерхнуть зорі,
тануть в росяній імлі..
Тихо в небі. Тихо в морі.
Неспокійно на землі.

ВІТЕР

Вітер з моря, з Фінської затоки,
дощ обходить місто з двох боків.
Вийду я на вулиці широкі
до нічних спокійних берегів.

Стану над холодною водою,
стогне камінь, туча в даль пливе,
і страшною чорною бідю
давнина минула живе.

Мідний вершник кидає на кручу
басуна гарячого коня.
Лаври в'януть над чолом, і туча
вершника переганя.

Пушкін тут стояв, і вітер з моря
рвав йому волосся, а Нева
слухала настояні на горі,
мев отрута, бажані слова.

Ще один ув'язнений довічно
закінчив отут короткий вік,
до пісень і до безсоння звичний,
до свободи схильний чоловік.

Он його горище за рікою,
вогник там чи не в його вікні?
Дух його турботи й непокою
наяву ввижається мені.

Бо гудуть вітри несамовиті,
суходоли краючи й моря,
як отут один мужик у світі
жив у дні ф е л ь д ф е б е л я - ц а р я .

Жив у дні сваволі і насилля
і народжував пісень гіркі слова,
а життя проминуло, мов хвиля,
що в піснях свободи ожива.

1935

МИКОЛІ ОСТРОВСЬКОМУ

За життя зустрітись нам не довелося.
При труні стою і в серці біль щемить.
Пам'ятатиму до сивого волосся
зустрічі цієї пізню мить.

Є слова немовби та полова —
маревом розвіються і сном.
Я б хотів тобі сказати слово,
щоб ядерним падало зерном;

щоб зростала з нього щедро прорість,
вистеляла поле-ярину...
Кажуть, ніби безнадійна хворість
зводила тебе й звела в труну.

Кажуть, що вона тебе зламала.
Смертний, бачу, на чолі вже віск лежить.
Що ж тебе пад смертю піднімало,
що тобі веліло владно: жить?!

Жив співець загубленого раю
за морями в дальній стороні,
але сонце радісного краю
не стояло при його труні.

Дивлячись погаслими очима в себе,
мріяв він про щастя на землі,
та лиш казку вимріяв про небо,
а земля й зосталася у млі.

Тільки що ж до казки нам старої?
Сонце правди не над ним зійшло.
День новий настав — нові герої
вдосвіта нове відкрили джерело.

З нього пив і ти. І над тобою
пролітала Суря проміж віт,
чорним дубом, сивою сосною
путь гатила в наш громохкий світ.

Він стояв на дальнім виднокрузі
в бойовому полум'ї й диму.
Кров свою твої веселі друзі
віддавали залюбки йому.

Ось вони ідуть повз тебе... Плине туга.
В серце мідний рветься крик труби,
журно кличе бойового друга
вийти в світ тривоги й боротьби.

У життя суворе й невмируще,
на повіті грозами мости,
в те життя, яке любив найдужче
більшовицьким, мужнім серцем ти!

Барабани грізно б'ють... Спливає туга.
Над Москвою, над тобою — сніжна мла.
Вся наша незмірена округа
до труни твоєї підійшла.

Серце в грудях гулко б'ється в мене.
Понесем тебе в останню путь.
Завтра ці похилені знамена
над боями знову попливуть.

Над землею знову пройде злива
і народить в бурі та вогні,
як і ти, незламних і щасливих,
відданих радянській стороні.

І коли покличе нас вітчизна
під червоний невмирущий стяг,
підемо у марева зловісні,
вірою і молодістю грізні,
з піснею твоєю на устах.

1937

БЕТХОВЕН

Я забуду про все. І ридання, що глибоко сховане
під покровом мовчань, і тривога, і труби грози
проростуть із іржавого серця глухого Бетховена.
Але очі сухі. Ні сльози. Тільки так. Ні сльози.

Ніч над серцем музики. І блискавки міднозянкі
розтинають чорнотою сповнений повені плин.
Березневий приплин. І польоту орлиного крики.
Ніч над серцем музики. Гіркий і ядучий плин.

Якщо слухать мовчання, то звідки народження звуку?
Сонце входить в зіниці. Колишуться зорі в саду.
День і ніч. І крізь вік пронести свою пристрасть і муку.
Я з тобою, Бетховец, дай руку — я поруч піду.

Я з тобою піду... Ось вітри, що задуху зривали,
коли ти кулаками у люті безсилій гатив,
наче молотом бив об мовчання холодне ковадло,
у розтруб світової прачної глухоти.

Світ розпорото чорним крилом. В закривавлений розтин
вухо став склеротичне і слухай, як голосно б'є
крізь перетин часу, крізь мовчань стоголосу коросту
серце світу — лише? — серце світу твого і твоє.

Що ж ти плачеш, Бетховен? За відстань, за холод'
за морок
непроглядної ночі — летить геніальності крик,
і співає, згорає, і вогнені зграї над морем...
Що ж ти плачеш, Бетховен, чи ж гірший ти інших
музик?

До безсмертя змагайся з лакованим лагідним звірем.
Тя не чуєш ричання його. Тільки вискал холодних
зубів
нагадає тобі про даремність надій і довіри,
про печаль завойовань і силу того, що згубив.

Але те, що родилося в серці, що мукою тричі відчуті —
проростання небес у вершинах дубів вікових,
і крижин березневе кружляння в потоках розкутих —
це весна, це чекання і щастя і болів нових.

А чи прийде воно, чи навіки залишаться болі?
Бийся в мури мовчань, в непрониклі холодні пласти,
вилітай за шлагбауми тьми — і на волю! на волю!
на волю! —
разом з березнем, з водами, з сонцем, з дубами рости!

Ти про все вже забув. І ридання вже глибоко сховане
під покровом мовчань. Але мідні розтруби грози
проростають із теплого серця живого Бетховена.
До безсмертя. До смерті. І очі сухі. Ні сльози.

ПУШКІН

Минуло все. І слава. І любов.
І дружби шум, і зненависті сила.
Він падає, сочиться звільна кров,
і сніг пад ним простер блакитні крила.

Над Пушкіним, над славою землі,
над кригою північної столиці,
як свідок, вічність зводиться в імлі
в снігу, в крові, в билиці й небиллиці.

За що його цькували на землі
хортами з миколаївської псарні?
За дружбу? За чуття? За Natalie?
За епіграми люті й незугарні?

О камер-юнкер, вже заходить ніч,
а ти лежиш на зібганій шинелі,
і в морозі спливають коло віч
кінця твого хвилини невеселі.

Який вогонь ти ніс в своїй душі!
Яку пройшов пустелю несходиму!
І де тепер твої товариші?
В останню мить ти знову серцем з ними.

Пістоля опустив кавалергард.
Здрігаючись у пристрасті незнаній,
ти мислиш — ворог постріла не варт,
але ти зробиш постріл свій останній.

Бо пристрасті та скарги замалі,
бо треба розплатитися одразу:
за вірші, за життя, за Natalie,
за всі знущання і за всі образи.

Мов сон смутний, пролинули чуття.
Ти бачиш в передсмертному тумані
того, хто розчавив твоє життя
і тайно звів мить його останню.

Над Петербургом звихрилися вітри.
Рука тремтить. Лунає постріл мляво.
Цар падає. Пістоля догори
підкинувши, гукає Пушкін: — браво!

Та це унав — Дантес. Вже помилка ясна.
Це ти розчавлений стопою самовластя.

.

Товаришу! І все ж зійшла вона,
твоя зоря принадливого щастя.

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

П. Антокольському

...Списи співають на Дунаї
і голос Ярославни чути,
немов кує зозуля рання:

Гине

трудне серце в туги.

Знаю,

знаю,

знаю:

крешуть гострі харалуги
іскри по Дунаю.

Де ти, князю?

(Тільки поле устеляють вої).

Де ти, милий?

(Тільки вітер з далі степової).

Чути коней хрип

і стогін

тиші неживої.

Бачу — князь упав мій долі.

Русичі при полі

полягли,

побиті й голі...

А нема сваволі
та нема ворожій крєю
і немає впину!
Мов зозуля, по Дунаю
полечу-полину
(Де мій князь, а де хоробрі русичі
упали?),
умочу рукав бобряний
у воді Каяли,
обітру криваві рани на могутнім тілі.

Де ж ви,
де ви, руські вої,
лади мої милі?

Так плаче вранці Ярославна
в Путивлі-городі на брамі,
жаліється, а перед нею
стоїть стіною ліс днедавній
і далину закрив. Не видно,
не чути князя із походу.
Ні коней, ні мечів. Лиш вітер
гуде в дубах, і сосни хилить.

О вітре, вітрило!
Слово єдине
скажи:
чому
вієш супрутній, мій господине,
князю мому?

Дужий мій, дужий!

Поле в пожарі — небо в диму,
Військо у полі — горе в дому.
Стріли хановські в груди йому,
вітре, чому?

Дужий мій, дужий!

Віяв би в хмарі, в синьому морі
гнав кораблі.
Чом мою радість пилом розвіяв
по ковилі?

О вітре, вітрило!

І знову плаче Ярославна
в Путивлі-городі на брамі,
жаліється, а вітер—вітер
несе слова її невтішні
до берегів Дніпра-Славути,
Славуто-Дніпре!

Ти єси
до половецької землі
свою проніс у скелях воду
крізь скелі крем'яні.

Ти Святослава кораблі
до Кобякового походу
носив єси.

Щоб рано сліз на море синє
мені не лити, господине,
моє ти ладо принеси,
верни мені,
верни мені...

Так плаче, ходить Ярославна
в Путивлі-городі на брамі,
жаліється, а сонце сходить.

Трисвітле
сонце світле!

Всім тепле й красне ти еси,
а землю руську обпалило,
що ж лижуть половецькі пси
скривавлене вояцьке тіло...

Чи ти не в пору ізійшло,
що в полі луки їм спрягло
й сагайдаки жалем забило?

А сонця вже не видно їй —
опівночі заграло море,
знялися вихорі імглаві,
а Ярославна ходить, плаче
в Путивлі-городі на брамі,
жаліється...

І враз луною
над степовою далиною
до неї гомін лине, спів.
Це під незнаним небозводом
залізний полк іде походом
з нових віків, нових степів.
Шоломи, прапори, і зорі,
і шум у небі, шум у морі,
у морі, в небі — кораблі.
Не з половецької погоні
іржуть, басують дужі коні
у полку Руської землі, —
а в небі відблиски тривоги,
і на несходжені дороги
лягли над водами мости.

О, земле Руська, земле рідна,
непереможена, побідна,
я пізнаю тебе — це ти!

1938

ШОТА РУСТАВЕЛІ

На холодній стромині повитої в хмари гори,
що не чула людської ходи, ні вірлиного клику,
де лиш буря гула та зривалися в стужу вітри,
льодовик невідомий і грізний лежав од правіку.

Він звисав над долиною й повагом сунувся вниз,
у розколини входив, як входять у річище води,
він у скелях потужних широку дорогу прогриз
і спинивсь на межі, де безхмарні цвіли небозводи.

Скільки збуджує сил непробуджених огнений крок
світлодавчого сонця в його передвічному плині:
впала крапля, і друга, і враз народився струмок,
і полинув з гори і потоком розлився в долині.

І оспраглий в труді, піт і порох утерши з чола,
у долині ратай до ріки, що родилася з криги,
до студеного і прозрінного припав джерела,
і втолив свою спрагу і знову наліг на чепіги.

Так і ти, Руставелі, мов древній отой льодовик,
сотні років лежав на незнаній гірській верховині,
щоб життя осягти в Революції сонячний вік
і розлитись потоком у плідній, широкій долині, —

щоб абаск і мегрел, древній гайк і народ азері,
Україна і Русь, сивий Балт і блакитна Понтіда
прислухались разом в малиновому сяйві зорі
до залізно-карбованих вічністю слів яфетіда, —

щоб трьохшелесний корінь напосних мудрістю слів
врозуміли об'єднані різнокорінні народи,
як вимірник снаги виноградарів і ковалів
і як корінь своєї здобутої з бою свободи.

Тим і славен еси, що просторами вільних країв
продзвенів твоїх крил, розпростертих над вічністю,
помах,
ти, що словом безсмертним своїм на віки напоїв
рясоту поколінь і народів, тобі невідомих.

До твого джерела припадає оратай новий
і, напившись у пригуб твоєї живої вологи,
для нової потуги й нової звитяги живий,
повний сили іде піднімати нові перелogi.

СМЕРТЬ КАМОЕНСА

С. Голованівському

Дон Людвіг Камоенс, знесилений життям,
в брудному ліссабонському шпиталі,
старий, без сну, лежав з лихим передчуттям
кінця свого, слабіючи дедалі.

Вечірній промінець ковзнувся по стіні.
Заходить ніч задушлива, імглава.
Мов сон, пройшло життя, та знову, наче в сні,
встає любов, встають війна і слава.

Любов? Він знав її. Безчестя й вигнання
він переніс. Війна? Він був жорстоким.
Веселий, п'яний мавр пришпорює коня —
він падає в пісок з пробитим оком.

Та ви, по десять пар очей хоч мали б ви,
чи ви пізнали б те, що він пізнав у світі?
Громохкий гул віків і тихий шерх трави
в його чутті одним співзвуччям злиті.

Він світ містить в собі. Він бачив безліч див.
Він знає міру грішного й святого.

Він штурханом під бік недбало пробудив
поснулих муз... та що йому від того?

Світ знову замкнуто, і кинуті ключі
в потоки забуття, в холодну Лету.
Помер яванець-раб, що жебраком вночі
нуждений харч випрохував поету.

Любов, пісні, життя — він весь належав їй.
Вітчизна — не базар. На торг святині
він не носив. Один, в самотності своїй
який він гордий і щасливий нині!

Іржавий меч в кутку. Порожній каламар.
Шпитальна юшка в місці олов'яній.
Оце й усе. Хоч ні, ще ловелас-школяр
всю ніч крізь сон бурмоче, наче п'яний.

Як довго він в кутку урильником гримить
і стогне й проклина свою коханку.
— Здається, м'ї поет, як і завжди, не спить?
Я теж не сплю, ще довго до світанку.

Цікавий знати я, чи ви по правді всій
про шторм писали при Короманделі,
про мить страхітливу, коли лихий борвій
ваш корабель був викинув на скелі.

По щирості скажу — не віриться мені,
що ви в змаганні з хвилиєю морською,
щоб врятувати для нас свої пісні,
гребли одною правою рукою.

Я теж, буває, в вірш вкладу свої чуття.
З ким не траплялись випадки подібні?

Але до біса їх ! щоб рятувать життя,
обидві, милий, нам руки потрібні!

Поет мовчав. З безприкладних зусиль
родились в тишині його слова суворі.
— Все правда. Так було серед кипучих хвиль
на морі і на життьовому морі.

В потоках заздрості, презирства і злоби,
внеможений зрадливістю людською
я від ударів злих невірної судьби
звик одбиватись одною рукою.

А в другій високо над морем забуття
тримав для вічності і для мого народу
пісні, дорожчі за моє життя,
і в них знайшов найвищу нагороду.

Нехай новий поет, в новий щасливий вік,
в словах ясних, на невідомій мові
посвідчить, що я жив і через те не зник,
що був народу вірний в думі й слові...

Світанок пробивавсь між сірих кам'яниць.
Школяр хропів. По стінах і по стелі
мокриці повзали. І мертвий, горілиць
дон Людвіг Камоєнс лежав в своїй постелі.

ОСТАННЯ ЗУСТРІЧ

(Пам'яті Мате Залка)

Вже вечір був прозорий і холодний,
вже води снили в темних берегах,
вже не злітали чайки над водою
і сонце вже за обрієм було, —
лягало за кормою шумовиння,
кипіло і зникало, й на воді
з'являлось наново..

Важким металом,
холодними сувоями свинця
котились за бортом повільні хвилі,
а коло берега хилився комиш
і колівалась на блакитній латці
яснозеленим блищакóм зоря.

Над смугою горбів за комишами
прозорий відсвіт далини лежав,
і комиші над берегом стояли,
неначе половецькі чорні стріли
на тлі черленого щита небес.

Здавалося, за темними горбами
лягли укриті тайною віки;

і запах трав п'янив, як запах крові,
давно пролітої в оцих степах.

Мов корабель, мовчання пропливало,
і ти сказав: — Знайомо тут мені!
В нічних степах Берислав і Кахівка
за берегом минулого стоять.
Вони в огні, й не половецькі коні
залізно топчуть неживий ковиль —
летить червоно-зоряна кіннота,
піхота вбрід іде через Сиваш.

Під зорями -- над нами, над водою —
пролинув тінню тихий птах нічний,
вже зовсім стемніло, і Шлях Чумацький
гойдався за кормою на воді.

Що привело мене на Україну?
Війна, мій друже, світова війна!
Полон, Сибір, а потім Україна..
(Чумацький Шлях прослався по воді).
Дорога Війська зветься Шлях Чумацький
в безрадісній Угорщині моїй.
Живе переказ в нашому народі,
що син Атілли, в небо взятий Чаб,
звільнить Угорщину з хоробрим військом,
що зорями над нами мерехтить,
а в слухний час на землю зійде битись
на владний клич свого проводиря.
Дорога Війська з дальнього Сибіру
вела мене до рідної землі,
вона пройшла степами України,
де військо зоряне боролось теж.

Я комуніст, не Чаб — не син Атілли, —
і де з боями повстає народ
і ворога свого вогнем частує, —
там б'ються за Угорщину мою.
Ніч загасала темним шумовинням
і хто в хвилини ті згадати міг,
що це згасає наша ніч остання
і що її вже не вернути більш,
як не вернути пісеньки твоєї,
що й досі ще в ушах мені бринить:

— Приходить лист під чорною печаттю,
о бідна, бідна, матінко моя!

Скрадався тихий ранок над водою,
Дорога Війська мерхла в небесах
і йшов по ній веселий древній воїн
боротися за щастя на землі,
вона лягла навкіл земної кулі,
і він не знав, що в дальній стороні
кінець її вже позначивсь для нього.
Над нами чайка вдарила крилом.
Ковзнулось сонце по воді. Хмарина
у світлій високості пропливала,
неначе золоте перо жар-птиці.
Так починався наш останній день
на берегах Дніпра. Зо мною поруч,
зіпершися на облавок, стояв
і вголос марив про Дунай і Тіссу
ще невідомий генерал Лукач.
Ще не горіли сірі Піренеї,
ще спали Саламанка і Мадрид,
ще на шляху до дальньої Уески
гарматних вибухів не чуть було,

але в його душі зросла тривога —
вдивляючись у теплий небозвід,
він в ньому бачив крила бомбовоза
і вухом чув мотора грізний гул.
— Ми стрінемося скоро в Будапешті, —
промовив він і руку стис мені,
і більш ніколи я його не бачив,
і голосу його вже більш не чув.

Коли гроза прийшла до стін Мадріда
і закривавивсь Гвадаррами схил,
коли воскресли знов кошмари Гоїї
і на арену цирку вийшов звір, —
ім'я твоє нове почув я вперше,
воно прийшло до мене крізь рядки
далекої окопної газети,
обкуреної порохом боїв.
З тих пір я всюди був з тобою поруч.
Мадрид палав — ти бився за Мадрид.
В осінню ніч в ровах Каса дель Кампо
ти мріяв про бої за Будапешт.
Харама, Алакрон, Мірабуено...
Ще скільки міст і селищ і річок
пройшла твоя бригада, генерале,
по іберійській сонячній землі?
О, незабутня ніч Гвадалахари!
Гарматний рев і самолётів гул,
безумне белькотіння кулеметів
і кавалерії нестримний літ!
Вогонь! Вогонь! Віжить лякливий ворог,
лишаючи на темному шляху
людей, гармати, танки, кулемети,
грузовики і ящики з пальним. —
Вогонь! Вогонь!

.
. Але не я схилився
над теплим тілом коло стін Уески,
не я почув твоє останнє слово,
останній віддих твій прийняв не я.
Іспанія в почеснім караулі
стояла мовчазна коло труни,
і світ дививсь в жалобі й розумів
життя і смерть народного героя.
По вулицях Валенсії старих
пройшов в останню путь веселий воїн,
і військо славне за труною йшло,
й жінки Іспанії здіймали вгору,
мов клятву горя, чорні кулаки.

Та ще Дорозі Війська не кінець.
Вона лежить довкіл земної кулі
і йде червоно-зоряна по ній
непереможна гвардія свободи,
пісень сміливих, радісних і простих
співаючи про тебе, генерале.

А я на березі мого Дніпра,
де слід ходи твоєї не загасне,
про зустріч нашу, про останню, мрію:
— Ми ще зустрінемося в Будапешті...

9 листопада 1937

Л І С Н И Ч И Х А

I

На Посудлі, під горою,
в лісовій закові —
вічна тиша над водою,
вечори бузкові.
Три дуби шатром накрили
хату лісникові.

Тільки де ж він, що не стрінеш
в лісі при нагоді?
Лісничиха не розкаже,
і питати годі.
Може, згинув у Карпатах,
може, на Стоході...

Як ударив понад світом
кінь війни копитом,
він пішов у першій полку
дальнім шляхом битим.
Падав серпень над межею
за незжатим житом.

Зашуміла, облетіла
лісова округа.
Листопад пройшов над лісом,
з листопадом туга.
Береги сковала крига,
у снігах ягуга.

Тричі з вирію на гнізда
повертали птиці.
Над криницею гадали
вдови-молодиці,
а війні немає краю,
дна нема криниці.

Вряд висять на огорожі
і свої й ворожі,
сніг над лінією фронту,
ворон на сторожі..
...А чиї ви, хлопці, діти?
— Ми царські та божі!

Чи ти чуєш, лісничихо?
На війні не тихо.
У простреленій шинелі
ходить фронтом лихо.
Лютий кидає з розгону
головешку в стріху.

Вже гудуть понад Сулою
села, вкриті млою,
на степи виходить Жовтень
і над ковилою —
правда з кривдою старсю
б'ються під горою.

Що ж ти бачиш, лісничихо?
День і ніч минає.
Повертаються солдати
стяг червоний має, —
повертаються солдати,
а твого немає.

Тридцять років, лісничихо!
Молодість пролине...
Тридцять років... Над водою
одцвіте калина.
Тридцять років — удовиця,
ні дочки, ні сина.

Лісові стежки, яруги...
Де ж твої подруги?
Що підрубане під корінь —
не цвістиме вдруге.
Ліс весняний сонця повен,
серце повне туги.

II

Над Сулою на стромині
— темною стіною —
чорнолісся, мов на бурю,
грає листвиною
Може буде, може пройде
буря стороною?

Вийшла з хати лісничиха,
— до очей долоні —
за рікою, в полонині,
постріли та коні:
хто стріляє за рікою
і за ким погоні?

Над верхами, над дубами
сич озвався на лихо.
В лісовій твоїй окрузі
вже давно не тихо,
ти живеш в окрузі бою,
серце лісничихо!

Огирі важкі ворожі,
коване копито —
всі шляхи на Україні
стоптано та збито,
потемніли тихі води,
грають сумовито,

Потемніли тихі води,
світлі небозводи.
Що ти знаєш, лісничихо,
про бої й походи?
Де впаде зерно свободи —
будуть грізні сходи.

Ми йдемо не день, не другий,
зо шляху не звернем,
хоч і голови положим
в темні ріллі зерном,
бо прослався шлях свободи —
не любистком — терном.

Б'ють гармати за Сулою.
Небо вкрито млою.
Никне серце лісничихи
пташкою малою.
Правда з кривдою старою
б'ються під горою.

III

За рікою в полонині
німці та гетьманці,
кулемет січе зубами,
наче в лихоманці.
Шлях проходять на Полтаву
у боях повстанці.

Командир бійцям говорить:
— Нас лишилось мало!
Будем гості частувати,
тільки пива б стало.
Наливай по самі вінця,
так, щоб шумувало!

Сонце падає за лісом.
Тхне земля залізом.
Зліва німці, а гетьманці
йдуть праворуч, низом.
День згоряє за туманом
багрянисто-сизим.

Командир бійцям говорить:
— Що ж? На переправу!
Шлях лежить за Ромоданом
просто на Полтаву.
Нас тут троє застається,
маєм пильну справу.

Через брід ідуть повстанці.
В темному заметі
командир їх за кущами
ліг при кулеметі.

Другий з ним зоставсь Чорнега,
Майборода третій.

Насідають гайдамаки,
німці тиснуть з дугу.
Прострочили першу чергу,
витратили другу, —
пада Майборода навзнак
у траву напругу.

Пада Майборода навзнак
і шепоче: —Друзі!
Єсть у мене наречена
в Галяцькій окрузі —
їй привіт передавайте,
хай не гине в тузі.

Він зтих, здригнувшись тілом
в темній смертній стужі,
а йому Чорнега мовив:
— Не журись, байдуже...—
Та й упав сердега поруч:
— Майбородо, друже...

Командир один лишився.
Ніч грозою дише.
Йде гроза над чорноліссям,
дерева колише;
все замовкло, часом куля
проспіває лише.

Що ж, кінець, виходить, бою?
Справа за тобою!

І праворуч і ліворуч
вороги юрбою,
а в твоєму кулеметі
жодного набою...

Ти бредеш холодним бродом,
скінченим походом, —
хто ти є і звідки родом,
чи ми визнаєм згодом?
Ось і ти вже кров даруєш
тихим сульським водам...

IV

Бій затих. Померхли ворі
в колі небозводу.
Тихо в світі, ніби воєн
не бувало зроду.
В темноті гетьманці й німці
стали коло броду.

Кажуть так і так гетьманці:
— в засідці повстанці,
в нас є сало й оковита,
ну їх к лихоманці! —
Зачекаємо, а річку
будем брати вранці!

— Згода! — німці одвічають: -
військо в них хоробре!
Що то значить оковита?
Шнапс? Це дуже добре!
П'є на березі старшина.
Хмара йде за обрій.

Вийшла з хати лісничиха.
Ліс гуде в тривозі.
Чути стогін над водою
в темнім верболозі.
Чом ти мовчки, лісничихо,
стала на порозі?

Чом не йдеш на тихий стогін
повз печаль і втому?
Чом вагаєшся одкрити
стежку невідому?
Сон і спокій вже забули
шлях до твого дому.

Що було, пройшло, минуло,
уві сні майнуло,
темне серце стороною
правду вже прочуло, —
б'ється серце лісничихи
злякано і чуло.

Може, там, у верболозі,
ліг віп у знеможі,
чоловік твій — на військовій,
на важкій дорозі...
Що ж ти стала, лісничихо,
мовчки на порозі?

Ти стоїш. Неначе вічність,
проплива хвилина.
Ти стоїш, а крові в серці
лишилась краплина, —

ти біжиш і коло нього
впала на коліна.

Хто він є і звідки родом,
чи ти знаєш згодом?
За твоє життя і щастя
він ішов походом,
щоб упасти в темнім лісі
над холодним бродом.

Подивись на це обличчя,
на пробиті груди..
Як пришерхли теплі губи,
прагнучи остуди! —
Дай напитись, і не думай,
і не бійсь осуди.

Рушника винось із хати,
перев'язуй рани,
поки перший промінь сонця
з-поза хмари гляне,
в чагарях його сховати
в тебе сили стане...

VI

Лісничихо, ти вже знаєш,
як живеться тихим..
Над дубами крикнув пугач
і зайшовся сміхом,
обернувся сіроманець
подорожнім лихом.

Йдуть важкі ворожі коні,
день і ніч погоні,

тільки ж б'ються — не здаються,
падають червоні.
палять німці тихі села,
ліс твій у полоні.

— Що ж живеш ти стороною,
дубом і сосною
одгороджена од світу,
начебо стіною?
Я живий ще, я ще чую...
говори зо мною..

Він замовкне на хвилину
і провадить знову,
все старе й минуле зводить
на нову основу.
Все життя вона чекала
на таку розмову.

— Три питання, лісничихо,
я до тебе маю.
Перше — буду в світі жити,
чи уже вмираю?
Чи проб'ються наші — друге...
Третє — не згадаю.

Ой, згадаю, не згадаю,
серцем я владаю!
Тільки прошу, не виказуй,
бо одну лиш маю
правду в світі — треба жити
для рідного краю.

Лісничиха одвічає,
мова її тиха:

— Жити будеш, тільки з того
невелика втіха —
де ж тій птасі гніздо вити,
як згоріла стріха?

На усіх шляхах наруги
— голос повен туги —
привітали партизанів
балки та яруги,
мало прийде їх в Полтаву,
скрізь тепер сутуги...

А на всі твої питання
відповідь остання:
гасне темінь, зайнялося
лісове світання —
що ж я буду говорити
навмання й зарання?

VII

Ранок ходить над водою
тихою ходою.
Свиснув птах над комишами,
мов перед бідюю.
Прогримів над осокою
постріл за рікою.

За рікою підвелося
раннє сонце мглаве.
Через брід ідуть німецькі,
гайдамацькі лави.
Мруть під колесом гарматним
прибережні трави...

Одягнула лісничиха
шовкову хустину,
вийшла з хати лісничиха,
стала біля тину —
йдуть обози на Полтаву
повз її хатину.

Йде піхота, йде кіннота,
йдуть важкі гармати.
Два німецьких офіцери
стали коло хати.
Пан хорунжий лісничиху
став од них питати.

— Звідси видно брід і стежку,
ніби на долоні.
Розкажи нам, молодиче,
де пройшли червоні —
все одно їх наздогоним,
в нас дебелі коні!

Осміхнувшись, одвічати
стала лісничиха:
— Мало хто проходить лісом,
стерезуся лиха,
та й у ніч погано бачу,
бо ж не пугачиха...

— Жартувати, молодиче,
з нами не годиться!
Ти, я бачу, не з лякливих —
заповзята птиця...
Говори, не то з тобою
заговорить криця!

Подивилася на нього
стримано і строго,
наче блискавку, послала
з віч пересторогу,
геть від тину подалася
мовчки до порогу.

— Гальт! — гукнув за нею німець.
— Стій! — хорунжий мовив.
Зупинилась, а над серцем
гніву дужий повів
пролетів, огнем пробився
до найглибших сховів.

Мовчки німець нахилився,
мов поклав поклона,
він кашкета піднімає,
а зоря червона
на кашкеті вільно грає —
що їй заборона?

Пан хорунжий револьвера
вирива з кобури:
— Говори, кого ховаєш,
бо спуцу три шкури
з тебе, шкуро барабанна,
хвойдо із баюри!

УІІ!

Лісничихо, де цей голос
чула ти раніше?
Мерхлі очі... Ти їх знаєш
не з учора лише.

Рот, спотворений прокльоном,
перегаром дише.

Ось хитнулося в тумані
все твоє минуле:
ночі, звихрені і п'яні,
збуджене й послуле,
перші дні і дні останні,
серце тихе й чуле.

Як ударив понад світом
кінь війни копитом,
він пішов у першій полку
дальнім шляхом битим,
падав серпень над межею
за незжатим житом.

— Не чекала, що зустріну
при такій нагоді...
Ні в Карпатах не загинув,
ані на Стоході.
Повернувся в Україну,
та в яким поході!

Що ж ти „зрастуй“ не говориш,
любий чоловіче?
Що ж не глянеш, як бувало,
приятно у вічі?
Що було — було й минуло,
не буває двічі.

Все забув, що мав у світі —
край свій і дружину,
заповзвся, запродався

ворогу в чужину,
з ворогами повернувся
в нашу Україну.

Камінь в грудях, а не серце,
коли мало змогу
з ворогами святкувати
підлу перемогу...
Будь ти проклятий навіки
за мою знемогу!

Пан хорунжий лісничиху
слухає й регоче,
брови зводить, губи кривить,
мовить неохоче:
— Що ти, бабо, скаменися!
Не замилюй очі!

Та чи довго нам з тобою
панькятися треба?
Одвічай, бо суд у мене,
коли є потреба,
без постолів душу божу
висила до неба.

А проте, і ласки в мене
можеш заслужити.
Де червоного сковала?
Скажеш — будеш жити.
Що ж мовчиш, чи ти зо мною
будеш говорити?

— Я з тобою говорити
і буду й не буду.

Пам'ятала, де сховала,
а тепер забуду.
Не злякалася я твого
осуду чи суду.

В світі є шляхи до правди,
не тобою збиті,
і не ти мені до щастя
шлях вказав у світі,
тож не я перед тобою
стану при одвіті.

Будуть ночі горобині,
не такі, як нині,
можна буде в світі жити
змореній людині,
буде вільно і червоно
в нашій Україні!

ІХ

Йдуть обози на Полтаву
повз твою хатину.
Б'є німецький кінь копитом
шовкову хустину.
Більш на стежці, лісничихо,
я тебе не стріну...

Прив'язали лісничиху
до сосни спиною.
Ліс підводиться за нею
темною стіною.
Крякнув віщій і подався
ворон стороною.

Тільки плаче над водою
чайка невеличка,
день згасає і минає
і заходить нічка,
і горить сосна смолиста,
наче тая свічка...

Х

Дні світають і минають.
Мерхнуть ночі сині.
Закипіло, зашуміло
всюди в Україні.
Гроловицею знялися
ночі горобині.

Йдуть бої на Україні —
вороги на сконі.
Б'ють дороги копитами
партизанські коні.
Йдуть загони більшовицькі,
зоряно-червоні.

Йдуть загони навздогони
за ордою злою,
наче вихор, наче буря
мчить над ковилою.
Одному загону випав
шлях понад Сулою.

А Сула повільно котить
світлу тиху воду.
Командир загін спиняє
в лісі коло броду,
він це місце пам'ятає
з початку походу.

Він лежав при кулеметі
в темному заметі,
другий з ним zostавсь Чорнега,
Майборода третій...
Де ти, Майборода, друже?
Гей, Чорного, де ти?

Лиш Сула повільно котить
світлі води тихі,
і стоїть над синім бродом
хата лісничихи,
та зненацька дикий голуб
вилетить з-під стріхи.

А вночі вітри холодні
люто б'ють щосили
у старий сосновий стовбур,
чорний, обгорілий...
Чорний стовбур — темний попіл,
давній, посивілий...

Командир бійцям говорить:
— Ще нам є походу,
ще нам довго воювати,
битись за свободу,
тільки серцу лісничихи
не забуду зроду.

І вперед, вперед, як вихор,
бо ясна тривога,
бо захрясла ворогами
зоряна дорога —
тільки ж наша є й назавжди
буде перемага!

Вже ворожі не повернуть
в Україну зграї,
бо свобода де повстане —
більше не вмирає, .
перед нами і за нами
світлі виднокраї.

За Сулою рвуть дорогу
партизанські коні.
Слава в Києві лунає
в переможнім дзвоні.
У Путівлі пламеніють
прапори червоні.

Слава бурям переможним,
слава дням тривожним,
слава нивам і заводам
вільним і заможним,
слава силі більшовицькій
в подвигів кожнім!

Слава тим, що одкривали
нам шляхи до права,
Слава Армії Червоній,
що зросла, як лава,
нашій вільній батьківщині

Слава!

1937

КАЗКА ПРО ІВАНА ГОЛИКА

та його брата, про морських людей та
кита-рибу, про мишиного князя Лаврі-
на, комаря Ромася та їх військо, про
двох вдячних щук та про змія Гаврила
і його дочку красуню Марисю

I

Десь-не-десь, не в нашім царстві,
в тридев'ятім господарстві —
в світі горя й кабали
цар з царицею жили.
Що цариця клопіт мала, —
у світлиці пряжу пряла,
цар творив неправий суд
та війною нищив люд.
Так жили вони щогоду
від походу до походу
в стані вічної війни.
Та й було в них два сини.

Два сини, та не однакі.
Йшли про них чутки усякі,
говорили, що один
буцімто не царський син.

Кожен давню правду знає:
диму без вогню немає,
та коли вже щось горить —
будуть люди говорити.

Я сходив усі усюди,
чув, про що казали люди,
взнав про всі царські діла,
правда їм така була.

Цар запізно оженився
(за походами спізнився),
і чарівну на виду
взяв царницю молоду.
Добрий клопіт мав він з нею,
бо лиха була душею,
все не так їй, все не те,
і святе їй — не святе,
і свячене — не свячене,
і печене — не печене, —
аж обрид цареві світ,
і зібрався він в похід.

На прощання цар цариці
так сказав: — Сиди в світлиці,
дожидай мене з війни,
навесні чи восени,
як з походу я прибуду —
я тебе судити буду.
Порятунок твій один —
якщо буде в тебе син,
все забуду, все пробачу,
а як ні — тоді побачу...
Тож пильнуй себе як слід! —
і подався у похід.

От іде й минає днина,
привела цариця сина
та й відчула свій загиб —
народився мертвий син.
Тої ж ночі ув одної
у вдови у молодой
народився також син.
Був напрочуд гарний він.
І його і матір хвору
узяли к царському двору.
Сина йваном нарекли
матір зо світу звели.

Цар з походу повернувся
(ледве ворога позбувся,
був від того лютий він),
а дізнавсь, що в нього син,
став і пити й веселиться.
Врятувалася цариця,
все у них пішло як слід.
Ось настав новий похід.
Поки цар в поході бився,
у цариці народився
другий син, але такий,
що й не вимовить — бридкий.

Стали хлопці виростати,
починали їх рівняти,
позбулась цариця сну —
видко правду всім ясну.
Видко всім, що не однакі —
менший примхи мав усякі,
серцем лютий був, як звір,
і з лица, мов бузувір,

незугарний, низькочолий,
і на розум вельми кволий.
Мед любив і звук до вин.
Отакий був менший син.

Старший інший був з удачі:
очі мав ясні й гарячі,
серце чуле, розум теж,
сили дужої без меж.
Та за розум і за вроду
що він мав у нагороду?
Лиха півтори кони.
Що ж, Іване, знай — терпи!

Знай — терпи, бо вже цариця,
розлюгилась, мов тигриця,
заклялась, що маєш ти
у могилу темну йти.
Розлютилась, і віднині
став Іван наш пасти свині,
став носити воду в двір,
а цариця, наче звір,
все лютує, вередує,
та чим гірш його годує,
а Іван на все на те
мислить сам собі: пуста!

Що царенко між панами,
а Іван між чабанами,
що з царенка зріс лайдак,
а з Івана став козак. —
Знов цариця розлютилась
і востаннє заходилась,
і приходить до царя,
гірко плаче й докоря:

— Наш Іван кепкує нами,
побратався з мужланами,
він таїть у серці гнів
на кумів наших—панів.
Треба мислити, що робити —
ти ж не вічно будеш жити,
прийде час — усі помрем.
Чи ж Іван буде царем?
Він і хитрий і невірний,
а молодший наш — сумирний,
він би наш прославив рід,
царював би він як слід.
Мисли, царю, та не гайся,
за порадою подайся,
все, як треба, розсуди —
то й позбудешся біди.

Цар помислив та з синами
вийшов з міста поза брами
аж до моря, бо схотів
перевірити синів,
а що мав при морі бути,
то й морських людей почути
(в морі люди теж живуть
і морськими їх зовуть).

Отже цар іде з синами
то полями, то лісами,
входить в пущі та гаї,
бачить ріки й ручаї,
балки, урвища, простори,
улоговини та гори,
села, виселки, міста:
всюди люд і тіснота,

всяк живе, працює, дихає —
дяк читає, писар пише,
тесля теше, шие швець,
п'є горілочку питаєць,
ковалі в кузнях зугарні,
чинбарі в своїй чинбарні,
бондар, кравчик, селянин —
всі працюють, як один.

Підійшли вони до гаю.
Тінь дерев на шлях лягає,
і дались царю взнаки
коло шляху три дубки,
що росли, стрункі й високі,
мов красуні чорноокі.
Тут спинився цар і став
і синів своїх спитав.

— А скажіть-но, любі діти,
що б з оцих дубів зробити
кожен з вас собі хотів?

Тут молодший відповів:
— Я зробив би те, що знаю.
Царство ми пройшли до краю,
бачив я, що всюди люд
на царя кладе свій труд:
що не зробить, що не скосить —
те на двір цареві носить,
а в царя того добра
на подвір'ї вже гора.
Був би я царем в цю пору,
я з дубів оцих комору
на добро б своє зложив,
а тоді спокійно жив.

Цар подумав: — Цей зуміє
справдити мої надії,
бо й мені пораду дав!
А Іван таке сказав:
— Я б також зробив, що знаю.
Царство ми пройшли до краю,
бачив я, що всюди люд
на царя кладе свій труд:
що не зробить, що не скосить —
те на двір цареві носить,
і в царя того добра
на подвір'ї вже гора.
Тільки цар ще вередує,
а нещасний люд бідує,
бо лягає спати в труді,
прокидається в нужді.
Вчора смерть і завтра згуба!
Я б зрубав одного дуба
та на інші два зложив.
та отих, хто славно жив:
всіх царів, панів, гульвісів, —
на дубах отих повісив,
та звільнив би бідний люд, —
отаким би був мій суд.

Мовчки цар його прослухав,
мовчки голову почухав.
Знов до моря йдуть вони —
цар і два його сини.
І чи вскорі чи не вскорі,
а стоять вони при морі —
в морі хвиля виграє,
кожний дума про своє:
менший думає про царство.

старший мислить про бідарство,
цар замисливсь на своє,
як він старшого уб'є.

Так стоять вони чимало.
Вже за море сонце впало,
а людей морських не чуть —
тільки хвилі піну тчуть.

Цар і каже: —Що за чудо!
Де ж оті морські люди?
Чом до нас вони не йдуть?
Чом пісень не заведуть?

Менший син злобою диха:
— А до біса їх, до лиха!
Не співають, то й дарма,
мабуть, зовсім їх нема!

А Іван озвався стиха:
— Нетерпіння — гірше лиха.
Кожний знає про своє —
ті морські люди є,
тільки нам їх не почути...

— Як це так? Не може бути! —
крикнув цар. — А то ж чому?

А Іван на це йому:
— З моря люди випливають
і для тих лише співають,
хто снує на цій скалі
мислі добрі, а не злі.

Певно, хтось тут поміж нами,
поміж батьком та синами,
чи старе, а чи мале,
мислить іншому на зло.

Так сказав і ліг на скелі,
мовби дома на постелі,
тіло свитою вгорнув,
повернувся та й заснув.
Цар на річ його зважає
та по скелі походжає,
сину меншому велить
в море старшого звалить.

— За зневагу до закону,
до мого царського трону,
і за те, що має гнів
на кумів моїх—панів,
за непослух і за кпину,
кинь його у море, сину; —
будеш в нашій стороні
царювати по мені.

Менший син зібравсь на силі,
кинув старшого у хвилі —
море враз як заревло,
закипіло, загуло,
хвилі ходять наче гори,
у пільму зринає море,
чорний вітер на скалу
гонить хмару чималу.
Він і рве і виє в спину.
Цар влякавсь. — Тікаймо сину!

Бігли влякані всю ніч
та й сховалися на піч.

А Іван, упавши в воду,
 враз прокинувся — негоду
 бачить він навкіл страшну,
 що стрясає глибину.
 — Прощавай, життя юнацьке! —
 мислить він і зрить зненацька,
 чудо-юдо на весь світ —
 плине в морі риба-кит.
 Плине — хвилями гоїдає,
 вгору воду викидає,
 він од неї навтьоки,
 дужим помахом руки
 скільки в змозі, скільки в силі
 навперейми, через хвилі
 ріже воду наш плавець —
 та ж прийшов йому кінець.

Тільки раз хвостом майнула,
 наздогнала, проковтнула
 бідолаху риба-кит,
 йому замкнувся світ.

От сидить він тиждень в рибі
 на одній воді та хлібі,
 а як звикся у біді —
 став багатий він тоді:
 — Змилуйсь, рибо, наді мною!
 Не постою за ціною,
 одслужу тобі колись...

— Не проси і не молись, —
 каже риба, — бо несила,

бо в мені твоя могила,
бо судилось на віку
смерть тобі знайти таку.

Молодець міркує знову,
виголошує промову:
— Підкоряюсь долі я,
раз могила тут моя,
тільки вволь моє бажання,
бо воно ж моє останнє —
очі б легко я закрив,
коли б люльки покурив!

Риба-кит дарує згоду,
у плаві збиває воду,
обминає кораблі,
плине просто до землі.

А на березі крутому,
на піску на золотому,
бо дались шляхи взнаки,
зупинились чумаки.

Йшли вони в цю весну ранню
з України по тараню,
прибивались звідусіль
ті — по рибу, ті — по сіль.

Ось лежить чумаки на возі,
натруждався у дорозі,
проклинає долю злу,
курить люльку чималу.

Аж до берега до того,
до піску до золотого

чудо-юдо на весь світ —
підпливає риба-кит,
та й гукає: — Гей, чумаче,
за тобою жінка плаче!
Волю ти мою вволи,
бо ковтну твої воли,
віз і все, що є на возі,
що надбав ти у дорозі, —
люльку враз мені оддай,
або смерті виглядай!

Хто ж не хоче в світі жити?
Став чумак її просити:

— Та коли б оді воли
не хазяйськими були,
коли б віз і що на возі
та належало небозі,
смерті б я не дожидав —
все б за люльку ту оддав,
бо в дорозі люлька славна
чумакові служить здавна
од нудоти та біди.
Змилуйсь, рибо, пощади!

Але рибу не вблагати,
каже: — Мушу люльку мати,
ще й папушу тютюну,
а інакше — проглину!

— Що ти зробиш? Видно — мушу.

Дав він люльку, ще й папушу,
дав кресало й кремінець,

дав і губку під кінець,
сів, заплакав ревно з горя,
та й в шинок подавсь од моря,
та й вапив на всю губу,
та й забув свою журбу.

Молодець, що жив у рибі,
люльку взяв, сказав: — Спасибі! —
тютюну наклав у ню,
миттю викресав огню.
Він сидить та покуряє,
сам до себе промовляє:
— Хай би смерть прийшла тепер —
легше б легшого помер!

Перша люлька догоріла —
молодцеві мало діла,
вже він другу набиває;
друга люлька дотліва —
набиває третю повну,
коли чує — невимовну
скаргу риба подає,
каже — сили нестас,
каже, що в'ялить і млоїть,
що хвороби їй накоїть,
що завдасть їй лиха й звад
чумаківський самосад.

— Ні, терпи, бо ти ж уперта! —
набиваючи четверту,
каже рибі молодець. —
Бачу я вже твій кінець!

Помутилось синє море,
небо хмариться прозоре,

вітер хвилю підніма —
порятунку вже нема:
справді з того самосаду,
з того диму, з того чаду
чудо-юдо на весь світ —
помирає риба-кит!

Вітер свище, хвиля грає
і несе, і прибиває
знов до берега її,
у знайомі нам краї.

Шли якраз мисливці з лісу,
геть всі трое п'яні к бісу,
бачать — диво поросло,
де раніше не було.

Йдуть до моря три п'яниці,
наготові в них рушниці.
Каже одний: — Це гора!
Каже другий: — Це мара!
Каже третій: — Що це з вами,
чи позбулись зовсім тями,
чудо-юдо на весь світ —
це вмирає риба-кит!

Хоч мисливці й полювали,
але здобичі не мали —
під вербою в глушині
підживлялись при вині, —
тож вони й зраділи дуже.
Одний каже: — Нумо, друже!
Другий каже: — Не барись!
Третій каже: — Що ж, берись!

Узяли вони сокири,
щоб здійняти з риби шкіри
та забрати сало й шпик —
тільки ж чують з риби крик:

— От спасибі, так спасибі!
Вік би я сидів у риби!
Дуж рубайте раз по раз —
я віддячу добре вас!

Та мисливці ті, знати,
не такі були завзяті,
подякалися і вмиль —
тільки шлях од них димить.

Молодець наш путь находить,
поміж ребрами виходить,
бачить знову рідний край,
бачить знову поле й гай,
бачить води, бачить гори,
сонце, небо і простори,
серце чуле звеселя
рідна бажана земля.

Та ж і смуток ріже душу:
— Як я в світі жити мушу?
На мені все, що було —
до останку погнило.
Як піду я поміж люди?
Будуть гнати відусюди! —
Світ померх йому від сліз.
Він пішов у темний ліс,
сів та люльку покуряє,
дим пускає та гадає:
як у світі одному
далі жити слід йому?

А часу ж пройшло чимало,
 як на Івана лихо впало —
 цар старий давно помер,
 і на трона сів тепер
 менший син його і правив.
 Що народу він позбавив,
 що ухтем ізвів свій край —
 та вже краще й не питаї:
 цар на тебе має владу.
 Якось він скликає раду,
 встав, берлом своїм потряс
 і такій оддав наказ:

— Чи живу я тут, чи гину?
 Має кожний цар дружину!
 Є дружина і мені
 в закордонській стороні!
 Дайте злата, дайте срібла,
 добрі коні, добрі сідла,
 десять дужих молодців,
 з війська нашого бійців,
 дайте шаблі та рушниці —
 та глядіть мені, п'яниці, —
 як вернусь без баришу,
 всіх до одного рішу!

Тут і військо спорядили,
 на коня царя всадили,
 з ним і військо славне йде,
 в сурми грає і гуде,
 має добрі коні й сідла,
 а щоб путь не остогидла —

на возах везуть запас:
пиво, мед, ситу та квас.

Їдуть полем, їдуть лісом,
підпирають небо списом,
цар попереду, за ним
військо з виглядом страшним.
Бачить цар, що під вербою,
вкривши тіло листвиною,
голий парубок сидить,
в нього люлечка чадить.
Цар послав до нього слуги,
щоб спитали про заслуги:
хто та звідки чоловік
і до чого в лісі звик?

От підходять тії слуги
і питають про заслуги:
— Що ти є за чоловік
і до чого в лісі звик?
— Звик я, — каже, — в цьому лісі,
як лущина при горісі,
звуся Голик, ще й Іван,
а із вами що за пан?

Одвічають тії слуги,
що питали про заслуги:
— Пан наш — цар ції землі,
має землі чималі,
вийшов з нами він походом,
полем, лісом, лугом, бродом,
каже: дружба є мені
в закордонській стороні.
Каже: дружбу я здобуду,

або я ваш цар не буду,
або будем на Русі —
або згинемо усі!

Отака була пихата
їхня мова. Голик брата
по розмові пізнає,
думку мислить про своє
та й говорить: — Здобувайте,
та мене не забувайте,
бо коли б я з вами був,
то напевне вже б здобув!

От вертають тії слуги,
що питали про заслуги,
до царя, що їх чека,
і розмова в них така:
— Чоловік той звик у лісі,
мов лущина при горісі,
зветься Голик, ще й Іван,
і пита, що ви за пан.
Ми йому відповідали
те, що знали, що гадали:
цар наш їде в боротьбі
дружбу здобувать собі.
Каже він: — Хай здобуває,
та мене не забуває,
бо коли б із ним я був,
то напевне вже б здобув.

Мовчки цар оте прослухав,
мовчки голову почухав,
враз берлом своїм потряс
і віддав такий наказ:

— Чоловік, що звик у лісі,
мов лушпина при горісі,
хай тепер послужить нам —
оції землі панам.
Слухайте мого наказу,
одягніть його одразу,
дайте шаблю, спис, коня,
хай веде нас навмання!

Враз Івана одягають,
на-конь сісти помагають,
і сидить він у сідлі,
наче добрі ковалі
при коні його скували,
добрим гартом гартували,
наче він увесь свій вік
верховий був чоловік.

От він люльку покуряє,
злегка коника вдаряє,
дужче коника вдаря
і говорить до царя:

— Слухай, царю, маєш владу,
то прийми мою пораду.
Будеш слухати мене —
нас і лихо обмине,
а як слухати не будеш —
і дружини не здобудеш,
і вернуть тебе на Русь
я одразу не берусь.

Цар не зміг пізнати брата,
відповів йому пихато:

— Що ти є за чоловік,
що наказувати звик?
Я готовий до походу,
я на все дарую згоду,
або будем на Русі —
або згинемо усі!

4

Ось ідуть вони походом
полем, лісом, лугом, бродом,
входять в пущі та гаї,
бачать ріки й ручаї,
балки, урвища, простори,
улоговини та гори,
сонце світить в вишині,
день ідуть, ідуть два дні,
а на третій день походу
натрапляють на пригоду.

Їм назустріч військо йде,
ще не видане ніде.
Йдуть вусаті командири,
позолочені мундири,
і кіннота й піхтура,
чути вигуки — ура! —
але ж військо те, одначе,
не козаچه, а мишаче,
і проваднть свій загін
сам мишачий князь Лаврін.

Цар дає пораду строгу —
не вступати їм дорогу,
а Іван спинив коня,

далі йти забороня.
— Уступай дорогу, — каже, —
хай проходить військо княже,
хай проводить усвоєсь
свій загін мишачий князь.

Так стоять вони у тиші,
і повз них проходять миші,
а мишачий князь Лаврін
зупинивсь, оддав уклін
та й говорить до Івана:
— Честь тобі й велика шана,
я тепер тебе завжди
визволятиму з біди.
Тільки з'явиться потреба —
свисни раз, і я до тебе
з військом мишачим примчу,
лихо-горе розмечу.

Знов ідуть вони походом
полем, лісом, лугом, бродом,
входять в пуці та гаї,
бачать ріки й ручаї,
балки, урвища, простери,
улоговини та гори,
сонце світить в вишині,
день ідуть, ідуть два дні,
а на третій день походу
натрапляють на пригоду.

Це над берегом було.
Море пінилось, гуло,
в береги гатило палко.
Їм навстріч ішов рибалка,

що ввіймав тут двоє щук
та й хотів позбути з рук.
Каже цар тих щук купити,
каже юшку з них варити,
а Іван спинив коня,
бідних щук обороня.

— Відпусти їх, царю, в море,
бач — яке у нього горе,
як бунтує, як реве,
як од скелі камінь рве?
Видно, щуки ті не прості —
бо зацілилось од злості,
та й рибалка притьмом зник,
теж не простий чоловік!

Каже цар: — Не буде юшки,
хоч оддав я дві полушки,
але правий ти завжди —
сам як знаєш розсуди.

Взяв Іван отії щуки,
що конали з горя-муки,
і до скелі їх поніс
і пустив зі скелі вниз.
Затишло сине море,
наче враз забуло горе,
щуки плывуть прудко річ
і таку говорять річ:
— Врятував ти нас, Іване,
як біда тебе застане,
свисни двічі, — дalebі,
допоможемо тобі!

Знов ідуть вони походом
лісом, полем, лугом, бродом,
входять в пущі та гаї,
бачать ріки й ручаї,
балки, урвища, простори,
улогвини та гори,
сонце світить в вишині,
день ідуть, ідуть два дні,
а на третій день походу
натрапляють на пригоду.

Їм назустріч військо йде,
в сурми грає та гуде,
попереду командири,
позолочені мундирі,
чути вигуки — ура!
але це не піхтура,
не кіннотники завзяті
і не ті, що при гарматі —
це над шляхом угорі
в'ються військом комарі,
військо бистре та летюче,
облягає наче туча,
і веде їх усвоєсь
комариний князь Ромась.
Над царем Ромась лігає,
на плече йому сідає,
і розмову з ним веде,
ще не чувану ніде.
Він сурмить приємно й тихо:
— Ой, зарадь нам, царю, лихо!
Військо я своє веду
та й потрапив у біду.
Ми злітали гори й скелі,

пролетіли крізь пустелі,
потомпилися украй —
хоч лягай та помирай.
А були б ми знов здорові,
коли б нам хоч трохи крові.
Царю! Царю! Поможі!
Дати крові накажи!

Цар йому на цьому слові:
— А ходіть, покіль здорові!
Крові! Ще чого схотів!
А не хочете чортів?

— Військо славне комарине
хоч здобуде — хоч загине! —
князь Ромась на тую річ
кида війську грізний клич.

Комарине військо в'ється,
а Іван стоїть сміється,
бо й царя і військо все
в лихоманці вже трясє.
Тут Іван гукає: — Що ви?
Скільки вам тієї крові?
По краплині на сім'ю?
Я своєї вам даю!
Скинув він одєжу з себе,
ліг на землю просто неба
і зв'язать себе велить,
щоб бува як заболить,
не ворухитись на шкоду
комариному народу.
Напилися комарі —
внову в'ються угорі,

і від крові ситі й п'яні,
геть зникають у тумані,
зостається лиш Ромась,
їх могутній славний князь.
Він говорить до Івана:
— Честь тобі й велика шана!
Я тепер тебе з біди
визволятиму завжди.
Тільки з'явиться потреба —
свисни трнчі і до тебе
з військом славним я примчу,
лихо-горе розмечу!

Так сказав і військо рине
здоганити комарине,
а Іван у тую ж мить
на ногах уже стоїть.
До царя він повертає,
на коня свого сідає,
і шукають знов вони
закордону-сторонь.

5

Рік чи два вони блукали,
сторони тії шукали,
тільки ось уже й вона —
закордонна сторона.
Тут Іван цареві каже:
— Як зустрінем лихо враже,
не злякайся, розумій!
Тут князює лютий змій,
що зовуть його Гаврило,
з ним ти будеш мати діло —

має дочок він для нас
аж дванадцятєро враз,
як одна, стрункі й високі,
білолиці, черноокі,
йдуть, мов линуть догори,
котру хоч собі бери.
Тільки ж це не легка справа,
буде змієві забава,
бо які були свати —
мусили на палю йти.

Цар на те мовчить та дїше,
тільки дужче носом чмише:
— Або ж будем на Русі —
або згинемо усі!

От вони проходять далє.
Бачать місто. Мідні палі
того міста навкруги,
а щоб знали вороги,
вряд висять по огорожі
буйні голови ворожі,
в бородами й без борід,
і лише коло воріт
паль дванадцятєро вільні.
Вартові при палях пильні
ті ворота стережуть,
повід ними коні ржуть.

Вартові велють їм стати,
починають їх питати,
що за люди, звідки йдуть
і чи довга їхня путь?

Цар на палі як погляне:
— Дай їм відповідь, Іване! —
і промовивши оце,
рукавом закрив лице.

А Іван страху не знає,
вартовим відповідає:
— Ми з далекої землі,
землі маєм чималі.
Прибули ми з лугу, з Дону —
аж до вашого кордону,
від широкого Дніпра —
аж до вашого двора.
Прибули, бо маєм діло.
Чули ми, що змій Гаврило
має, може й не для нас,
аж дванадцять дочок враз.
З нами цар наш — клопіт має,
дружби він собі шукає,
та чи знайде, а чи ні
в вашій славній стороні?

Вартові сміються грізно:
— Поверніть, покіль не пізно,
в нас були уже свати —
мусили на палю йти.
Коли й ви до того схильні —
мідні палі є в нас вільні,
паль дванадцятєро в нас,
рівно стільки, скільки вас.

Цар зирнув на палі оксм
та й умився сліз потоком,
а Іван до вартових

каже: — Будемо в живих
та й побачим, що нам буде!
Проведіть нас, добрі люди,
до хазяїського двора —
вже обідати пора.

А в Гаврила-змія гості
випивали на помості,
поскидавши жупани,
як прийшли на двір вони.

Змій прийняв їх дуже радо:
— З прибуттям до нас, громадо! —
Щирив зуби чималі,
уклонявся до землі.
Тут, як водиться в столиці,
він повів царя в світлиці,
і zostались у дворі
Голик з військом при шатрі.

Цар з Гаврилом бенкетує,
а Іван в шатрі чатує,
цар п'є пиво, мед, сити,
а Іван водицю ту,
та й не знає, що в світлиці
цар спітає небиліці,
як до змієвих країв
військо він своє провів,
як пройшов в ним луки, гори,
і нечувані простори,
і як море перейшов,
не змочивши підошов.

Цар забув уже про палі,
п'є, впиваючись чим далі.

Враз його питає змії:
— А чого ж ти, царю мій,
пробивавсь таким походом,
полем, лісом, лугом, бродом,
крізь невідаві краї
в землі дальнії мої? ..
А чи ми тебе просили,
чи хотів зміряти сили,
чи була в тебе мета
воювать наші міста?

Мислить цар і каже згодом:
— Я не з тим ішов походом
в землі дивнії твої,
щоб зчиняти тут бої.
Ви мене не запросили,
не хотів зміряти сили,
не було в мене мети
на міста війною йти.
А прибув я з лугу, з Дону, —
аж до вашого кордону,
від широкого Дніпра —
аж до вашого двора.
Я скажу для чого сміло:
є у тебе, змії Гаврило,
правда, може, й не для нас,
аж дванадцять дочок враз.
Я віддавна клоніт маю —
дружби все собі шукаю.
Чи знайду ж її, чи ні,
у твоїй у стороні?

Осміхнувся змії Гаврило:
— Ти замислив добре діло,
я віддам тобі дочку —

котра буде до смаку,
тільки мушиш, царю, вміти
три роботи одробити.
А чи згоден ти на те?

Мислить цар собі: пусте!
Та й говорить: — Князю-змію,
все зроблю, бо все умію,
тільки ж, князю, не таї
дочки славнії свої.

Змій підвівся на ослоні,
двічі лягнув у долоні
і в короткому часі,
враз дванадцяттеро всі,
дочки входять до світлиці,
чорноокі, білолиці,
віддають царю уклін.

Розгубивсь одразу він —
і на ту й на іншу оком
позирає ненароком:
ні одної не мина,
та найкраща з них одна —
наче квітка червоніє,
опустила довгі вії,
в неї смуток на лиці,
в неї перстень на руці.
До царя Гаврило каже:
— Вірно сповню слово княже,
вибирай собі дочку,
чи таку, а чи таку;
чи Гафію, чи Мар'яну,
чи Наталку, чи Тетяну,
чи Оксану ти обрав?

Чи не Мотрю в серці мав?
Може бути, Катерину?
А можливо, що Дорину?
Пріся гарна дівка теж,
та за нею пильно стеж.
Чи сподобалась Одарка?
А чи Варка-кухарка?
Серге батькові не край,
пвидше, царю, вибирай!
Думай, царю, не барися!
Чи ж найменшая Марися
так сподобалась тобі?
Я не думав, далєбі!

Цар на кожну хтивим оком
позирає ненароком:
Котру взяти? От біда! —
і отак відповіда:

— Не Гафію, не Мар'яну,
не Наталку й не Тетяну,
не Оксану я обрав,
і не Мотрю в серці мав.
Я не знав про Катерину,
а так само й про Дорину.
Пріся гарна, але ні,
не до віч вона мені.
Не до помислу Одарка,
також Варка-кухарка,
бо Марися, бачу я,
буде суджена моя!

— Слава! — вигукнули гості,
що сиділи на помості.

— За Марисю, — каже змії, —
Відробить мені вумій.
В мене в скирті, як годиться,
на току стоїть пшениця,
ту пшеницю, царю, ти
за ніч всю обмолоти:
щоб солома до соломи,
а полова до половн,
кожне зерно при зерні
об'явилися мені.
А бува одіб'еш колос,
або ж зерно б розколось —
труд твій марно пропаде,
не сховаєшся ніде,
як і всі, що тут бували,
що дочок моїх питали,
як і інші всі сваги —
будеш ти на палю йти!
Цар тут вельми засмутився,
трохи з лави не скотився,
але ж що робити мав?
Осміхнувся й згоду дав.

День іде, іде й минає,
вже смеркати починає,
тулумбаси тихше б'ють,
вже і гості менше п'ють.

В небі зорі зайнялися,
гості всі давно випилися —
змії Гаврило за поріг
проводжав їх, скільки міг.
Цар виходив наостанку,
змії спинив його на ганку:
— Я не звик прощати хиб,

ось тобі, мій царю, ціп! —
і подав ціпа цареві.
Був той ціп об добрім дрові.
— Що ж, іди, змолочуй хліб! —
Ліг у ліжко та й захріп.

6

В небі світять ясно зорі.
Цар з ціпом стоїть на дворі.
Повіва вітрець тіль-тіль,
у царя проходить хміль,
він і згадує співп'яна
про слугу свого Івана.
Близ шатра посеред двору
наш Іван сидів в ту пору,
він латав своє вауття
й гірко думав про життя.
— От, — він мислить, — у світлиці
цар билиці й небилиці
певно зводить при вині,
а голодному мені
пильнувати знову треба,
поки зорі зійдуть з неба,
бо напевно у біду
з тим царем я попаду!

Тільки він отак помислив,
лихо все своє обчислив,
як побачив тую ж мить —
коло нього цар стоїть.
Головою він киває,
сльози ревно проливає,
сльози ллються по лиці,
і ціпа затис в руці.

Став Іван питати в нього:
— Царю, плачеш ти від чого?
Змій дочки не віддає,
чи інакше горе є?

Плаче цар і каже стиха:
— Заробив, Іване, лиха —
змій дочку мені дає
звідси й горе все мое.
В нього в скирті, як годиться,
на току стоїть пшениця,
наказав мені за ніч
змолотить її всю пріч:
щоб солома при соломі,
а полова при полові,
кожне зерно при верні,
а як ні — біда меш,
чи зіб'ю хоч один колос,
а чи зерно б розколось,
труд мій марно пропаде,
не сховаюся ніде;
як і всі, що тут бували,
що дочки його питали,
як і інші всі свати —
мушу я на палю йти.

— Чи ж багато там пшениці? —
каже Голик. — Це ж дурниці!
А віддай-но, царю, ціп,
обмолотимо твій хліб.
Ти ж іди собі до хати
та лягай спокійно спати,
перед світом на зорі
жду тебе в цьому шатрі.

— Як же так? — Даремний клопіт!—
Узував Голик чобіт,
в руки взяв ціпа, мов звук,
та й подався геть на тік.
Ось приходить він до току,
а пшениці там, нівроку,
на стонадцять чоловік
мелотьби було б на рік,
ще й старатись мали б дуже.
А Іванові байдуже —
він не дивиться на хліб,
осторонь кладе свій ціп
та два пальці в рота тисне,
та як свисне, ще й присвисне,
дуже й хвацько на весь світ,
аж у небі місяц зблід.

Свиснув раз і в ту ж хвилину
тріснув тік, і крізь щілину
виліз князь мишей Лаврін
і віддав йому уклін.

— Що тобі, Іване, треба,
що позвав мене до себе?
Накажи, то й буде враз
виконано твій наказ.

Став Іван розповідати,
як він мусить бідувати,
працювати за царя
доки зійде світ-зоря.

— Мушу, князю, до світанку
змолотити без останку
всю пшеницю на току.

Службу справити таку,
щоб солома до соломи,
а полова до полови,
кожне зерно при зерні,
а як пі — біда мені:
чи зіб'ю хоч один колос,
а чи зерно б розкололось,
не сховаюся ніде —
труд мій марно пропаде.

— Чи ж багато тут пшениці? —
крикнув князь Лаврін. — Дурниці!
Кликну військо — буде враз
виковано твій наказ.

Він пірнає у щілину
і вертає за хвилину
в військом мишачим своїм,
славне військо йде за ним,
і в нічній глибокій тиші
разом в скирту входять миші.
і несуть відтіль на тік,
кожна знає в котрий бік,
та зернину, та полову,
і зникають в скирті знову.

Голик бачить, що добро,
і спокійно йде в шатро.

7

Цар прокинувся спозарана
та й приходить до Івана —
у шатрі, неначе пан,
спав на той час наш Іван.

Цар як крикне: — Що за жарти!
Ти, Іване, кари вартий —
зараз вийде змії на тік..—
А Іван на другий бік
повернувся та й бурмоче:
— Хай виходить, коли хоче,
а що сплю, — то клопіт мій!

Тут якраз виходить змії.
Він виходить сонний з хати,
став на ганку позіхати —
аж тремтить на вітах лист
і здригається поміст.
Розігнавши позіхоту:
— Покажи свою роботу! —
він цареві враз прорік
і повів його на тік.

Ледве цар волочить ноги,
серце хляне від тривоги,
він тікав би, коли б міг —
та несла звести ніг:
змій іде за ним і стежить.
У царя з тривоги нежить
об'явилася лиха,
він на кожному кроці чха.
Змій на нього глянув скося:
— Що ти, царю? Витри носа!
Застудився, бо не звик.

От прийшли вони на тік.
Змій як глянув — що за диво?
А в царя од щастя злива
з віч та з поса потекла.

А були такі діла,
що хоч вірте — хоч не вірте:
як раніш стояла скирта,
а по одній стороні
обмолот був у зерні,
а по другому по боці
на підмеженому тоці —
був полеви добрий стіг.

Змій од злості ледве з ніг
не звалився, та по тому
кинув очі на солому,
покопався у зерні,
але заходи марні,
бо піде не збито колос,
ні зерно не розколось,
все доколано як слід —
цар тепер позбувся бід.
Отже змій до нього й каже:
— Вірно сповню слово княже,
за роботу за таку
віддаю тобі дочку,
але й ти сповняй умову —
на ніч я роботу знову
дам тобі, а зараз час:
вже чекають гості нас.

Цар в Гаврилом бенкетує,
а Іван в шатрі чатує,
цар п'є пиво, мед, сити.
а Іван водицю ту,
та й не знає, що в світлиці
цар сплітає небиліці,
як до змієвих країв

військо він своє привів,
як пройшов з ним луки, гори
і нечувані простори,
і як море перейшов,
не змочивши підшов,
і які йому дурниці
змолотити тік пшениці,
і такого ще наплів,
що й списать нестане слів.

Осміхнувся змії Гаврило.
— Це тобі звичайне діло,
молодець ти хоч куди,
то ж зарадь мені біди,
поможи моему горю.
Йшла моя Марися к морю,
перстень мала на руці.
А які ж дівчата ці?
Їм до злата мало діла —
руки мила та зронила
перстень той — даґунок мій,
ти ж знайти його зумій. —
Цар тут вельми засмутився
трохи з лави не скотився,
але що ж робити мав?
Осміхнувся й згоду дав.

День іде, іде й минає,
вже смеркати починає,
тулумбаси тихше б'ють,
вже і гості менше п'ють.
В небі зорі зайнялися,
гості всі давно впилися —
змії Гаврило за поріг

проводжав їх скільки міг.
Цар виходив наостанку,
з мій спинив його на ганку:
— Що ж, іди, пірнай углиб! —
ліг у ліжку та й захріп.

В небі ясно світять зорі.
Цар одни стоїть на дворі.
Повіва вітрець тіль-тіль,
у царя проходить хміль,
він і згадує спів'яна
про слугу свого Івана.
Близ шатра посеред двору
наш Іван сидів в ту пору
і, латаючи дрантя,
гірко думав про життя.
— От, — він мислить, — у світлиці
цар билиці й пебилиці,
певно, зводить при вині,
а голодному мені
пильнувати знову треба,
поки зорі зійдуть з неба,
бо напевно у біду
знов з царем я попаду,

Тільки він отак помислив,
лихо все своє обчислив,
як побачив тую ж мить —
коло нього цар стоїть.

Головсю він киває,
ревно сльози проливає,
сльози плинуть по лиці,
хустка зібгана в руці.
Став Іван питати в нього:

—Царю, плачеш ти від чого?
Змій дочки не віддає,
чи інакше горе є?—

Плаче цар і каже стиха:
— Знов, Іване, маю лиха —
змій дочку мені дає,
звідси й горе все моє.
Йшла дочка його до моря,
наробила змію горя —
перстень мала на руді,
а які ж дівчата ці?
Їй до злота мало діла —
руки мила та зронила.
Дарував їй перстень змії,
а мені сказав: — Зумій
одшукать його у морі! —
Ось, Іване, чом я в горі.

— Перстень в морі? Тільки й того? —
став Іван сміятись з нього. —
А уже ти, царю, й зблід!
Вранці буде все як слід,
а тепер іди до хати
та лягай спокійно спати —
перед світом на зорі
жду тебе в цьому шатрі.

— Як же так? — А так, дістану! —
Одягнув Іван каптана,
мотузком підперезавсь
і до моря геть подавсь.

От чи вскорі, чи не вскорі,
тільки вже Іван при морі
сів спочити на скалі.

В морі хвилі чималі.
Він два пальці в рота тисне
та як свисне, ще й присвисне,
двічі свиснув на весь світ,
аж у небі місяць зблід.
Помутилось синє море,
хвилі скинулись, як гори,
і від скелі камінь рвуть —
це до берега пливуть
дві отії вдячні щуки,
що конали з горя-муки,
що до моря він їх ніс
і пускав зі скелі вниз.
Щуки близько підпливають
і в Івана так питають:

— Чом, Іване, тут сидиш?
Чом ти море нам мутиш?
Що тобі, Іване, треба,
що покликав нас до себе?
Накажи, то й буде враз
виконано твій наказ.

Став Іван розповідати,
як він мусить бідувати,
працювати за царя,
доки зійде світ-зоря.

— Справа пильна, добрі щуки!
Ви конали з горя-муки,
я до моря вас приніс
і пустив зі скелі вниз.
Звідки горе й не візьмися!
Дочка змієва Марися
перстень мала на руці.

А які дівчата ці?
Їм до злата мало діла —
руки мила та зроніла.
Якщо в силі — поможіть,
якщо ні — мені не жить.

Тут пірнають шуки в море:
— Забувай, Іване, горе!
Виконав твій наказ! —
і виносять перстень враз.

8

Наша казка хутко лине,
мов дихання соколине,
ніби хвилі весняні,
наче куля на війні.
Різні мали ми пригоди,
перейшли моря і води,
побули в усіх краях,
у столицях і в гаях,
різне бачили та чули,
а про одне лиш забули —
про Марисю.. Як вона?
Як життя її мина?
Чи весела? Чи турботна?
Чи в цареві землі згодна?
Чи беруть її жалі
до рідимої землі?
Чи не виплакала очі,
кленучи літа дівочі?
Чи розквітнув від утіх
в молодому серці сміх?

Все буває, все можливе —
тане сніг, минає злива,
сонце сходить вдалині,
і весняні дні ясні
одкриваються в долині,
наче крила соколині,
на яких ми летимо,
бо у казці живемо.

А Марися сумувала,
смерті в гості зазивала,
під їй серце горя жар —
не сподобався їй цар.
Незугарний, низькочолий,
і, видать, на розум кволий,
ноги, наче ті граблі,
волочив він по землі;
наче дві слизькі гадюки,
мав холодні сині руки,
одвисав його живіт
і дивилися на світ
очі жовті, наче в рака,
ще й рудий був, мов собака
Викликав він тільки сміх,
а подобатись не міг.

Та зо сміху не утіха.
Як зарадиш горя-лиха?
Тож Марися сміх жене,
думку має про одне:
чи гідотний цар зуміє
одслужити служби змія?
Чи уникне палі він?
Чи її прийшов загин?

Як на ганку змій цареві
дав ціпа об добрім дрові,
злії сестри в тую ніч
не спускали з неї віч:
— Ой, Марисе, не журися,
за царицю приберися, —
третя скотиться зоря,
вийдеш заміж за царя! —
Так їй сестри говорили,
а вона втрачала сили,
і, палаючи в огні,
лиш одне твердила: — Ні!

Вранці всі далися дива,
що минула ніч щаслива,
що зробив роботу цар,
заробивши дружбу в дар.
І Марися дивувалась
та ще більше побивалась,
дума зводила чоло —
недовір'я в ній росло.
Незугарний, низькочолий,
і душею й тілом кволий,
як зумів він, як він зміг?
Диво-дивне, горе й сміх!
В другу ніч, коли сестриці
вже поснули у світлиці,
враз Марися підвелась
та хуленько одяглась,
та з вікна спустила ляду,
та й стрибнула геть до саду.
Дух тамує, гострить зір
та скрадається у двір,
та й сховалась в кінці двору

тишком-нишком за комору.
Бачить, що серед двора,
край військового шатра
цар стоїть і гірко плаче,
а слуга його неначе
чимсь цареві докоря.
Потім зрить вона царя,
що повільно йде до хати,
мабуть, щоб лягати спати.
Потім бачить, що слуга
свій каптанець одяга
та й іде собі до моря.
І Марися з лиха-горя
подалась за ним услід,
щоб пізнати все як слід.

От чи вскорі, чи не вскорі,
став царів слуга при морі,
і вона в нічній імлі
причайлась на скалі.
Він два пальці в рота тисне,
та як свисне, ще й присвисне
дужо й хвацько на весь світ,
аж у небі місяць зблід.
Помутилось синє море,
хвилі скинулись, як гори,
і від скелі камінь рвуть.
Щуки к берегу пливуть,
щуки ближче підпливають,
і з Іваном розмовляють,
він дає їм свій наказ.
— Буде виконано враз! —
В море щуки ті пірнають,
за хвилину виринають:

— От і перстень твій, бери! —
підкидають догори,
а Іван той перстень ловить,
щукам вдячне слово мовить,
та чи чули, а чи ні —
зникли шуки в глибині.

От, свого позбувшись горя,
став Іван рушати од моря,
а Марися з ночі й тьми
йде йому навперейми.

Йде вона струнка й висока,
білолиця й чорноока,
дивна в юності й красі,
стрічка в'ється у косі,
наче квітка червоніє,
опустила довгі вії,
і тремтять її вуста.
— Хто ти є? — вона пита.

А Іван як стій спинився
та на неї задивився,
зблід, неначе перший сніг, —
відповісти їй не зміг.

— Хто ти є? — питає знову, —
що тваринну знаєш мову,
що і в моря самого
персня виманив мого?
Чи не ти це до світанку
всю пшеницю без останку
для царя та змія пріч
вмоловив за одну ніч?

Глянув їй Іван ув очі,
що горіли в сяйві ночі,
наче зорі молоді,
і промовив так тоді:

— Кривить від тебе я не смію,
що робив роботу змію
за невдачу за царя,
ти ж бо, ти — моя зоря!
Це для тебе я труждався,
і терпів-поневірявся,
ради тебе йшов сюди
з краю горя та нужди;
щоб твоєю здобути ласку,
я прийшов у дивну казку,
бо велить мені чуття
все віддати тобі життя.
Я для тебе все зумію,
справлю й третю службу змію...

— Але хто ти? — Звусь Іван,
не холоп, але й не пан,
кажуть, я царського роду,
та царем не буду зроду,
бо у серці маю гнів
на царів і на панів!

Ніч над ними хутко лине,
мов дихання соколине,
море піниться в імлі,
в'ється вітер на скалі.
Землю тихий сон гойдає,
а Іван розповідає
їй усе життя своє,
хто він був і хто він є;

і про батька і про брата,
про свого лихого ката;
і про дивного кита,
що живцем людей ковта;
і про люльку чумакову,
про раптову смерть китову,
про мисливців і про ліс,
де пролив він ріки сліз;
і про те, як мислив жити,
як у брата став служиги,
і як той не взнав його —
роду-племені свого;
розказав і про Лавріна,
і про військо комарине,
і про вдячних щук отих.
Розказавши все — затих

В небі місяць плине й тане.
— Я люблю тебе, Іване, —
тут Марися шепотить, —
знала я, що прийде мить,
коли я тебе побачу!
Любий, я, здається, плачу...
Я люблю тебе без меж! —
А Іван сказав: — Я теж!

В небі тихо тануть зорі,
грає хвиля в синім морі,
вже й світанок настає.
Злотий перстень віддає
тут Іван Марисі й каже:
— От я сповнив волю княжу.
Як питатиме свого,
скажеш: — Цар віддав його.

Він бере її за руки,
і крізь ранішні луки
вдвох воли додому йдуть.
В небі райдуги цвітуть

9

Цар прокинувся спозарана
та й приходить до Івана —
у шатрі, неначе пан,
опав на той час наш Іван.
Цар як крикне: — Що за жарти?
Ти, Іване, кари вартий,
зараз виїде змії, а ти...

Каже Голик: — Може йти!
Слухай, царю, не журися,
на руці в дочки Марисі
перстень хай шукає змії,
а що сплю — то клопіт мій!

Тут і змії виходить з хати,
став на ганку позіхати —
аж тремтить на вітах лист
і здригається поміст.
Розігнавши позіхоту,
він питає про роботу:
— А скажи хутчій мені —
є мій перстень, а чи ні?

Цар на те відповідає:
— Та чи де така біда є,
щоб зарадить я не міг?
Це було б курям на сміх!

Ей, Гаврило, не журися, —
у красуні у Марисі
перстень знайдеш на руці.
Змій змінився на лиці.

— Гей, Марисю, не барися, —
він гукнув, — сюди з'явся, —
і Марися в тую ж мить
вже на ганкові стоїть:
стан гнучкий, сама висока,
білолиця, чорноока,
б'є рум'янець на щоці,
сяє перстень на руці.

— Де він взявся? — змії питає,
а вона відповідає:
— Цар вернув мені його,
слова здержавши свого.

Змій Гаврило знову каже:
— Вірно сповню слово княже,
за роботу за таку
я віддам тобі дочку,
але й ти сповняй умову —
дам тобі роботу знову,
а тепер ходімо — час:
вже чекають гості нас.

Цар з Гаврилом бенкетує,
а Іван в шатрі чатує,
цар п'є пиво, мед, сити,
а Іван водицю ту.
Вже він знає, що в свілиці
цар сплітає небиллиці,

як до змієвих країв
військо він своє привів,
як пройшов в ним дуги, гори
і нечувані простори,
і як море перейшов,
не змочивши підошов,
і які йому дурниці
змолотити тік пшениці,
або перстень золотий
на дні моря віднайти.

Осміхнувся змії Гаврило:
— Це відоме, — каже, — діло,
молодець ти хоч куди,
будь таким і назавжди.
Віддаю тобі Марисю,
тільки з розумом берися.
Ранком завтра у саду
всіх дочок своїх зведу.
Будуть всі напрочуд схожі,
всі цвістимуть, наче рожі,
серед них Марисю знай
і твоїй турботі край.
Як пізнаєш — то пізнаєш,
а як ні — то вже як знаєш:
як і всі мої свати —
мушиш ти на палю йти!

Цар тут вельми засмутився,
трохи з лави не скотився,
але що ж робити мав?
Осміхнувся й згоду дав.

День іде, іде й минає,
вже смеркати починає,

тулумбаси тихше б'ють,
вже і гості менше п'ють.
В небі зорі зайнялися,
гості всі давно випилися —
змій Гаврило за поріг
проводжав їх скільки міг.
Цар виходить наостанку,
змій спинив його на ганку:
— Я не звик прощати хиб! —
ліг у ліжку і захріп.

В небі ясно світять зорі
цар один стоїть на дворі.
Повіва вітрець тіль-тіль,
у царя проходить хміль,
він і згадує спів'яна
про слугу свого Івана.

Близ шатра посеред двору
наш Іван сидів в ту пору,
плів для війська личаки
і снував свої думки.
— Хай, — він мислить, — у світлиці
цар билиці й небилиці
марно зводить при вині,
а голодному мені
пильнувати добре треба —
не для нього, а для себе:
цур йому та неч йому,
а Марисю я візьму!

Тільки він отак помислив,
справи всі свої обчислив,
як побачив тую ж мить —
жоло нього цар стоїть.

Головою він киває,
ревно сльози проливає,
сльози плинуть по лиці
хустка зібгана в руці.
Став Іван питати в нього:
— Царю, плачеш ти від чого?
Змій дочки не віддає,
чи інакше горе є?
Плаче цар і каже стиха
— Знов, Іване, маю лиха —
змій дочку мені дає,
звідси й горе все моє.
Каже він:— Віддам Марисю
тільки в розумом берися,
вранці завтра у саду
всіх дочок своїх зведу.
Будуть всі напрочуд схожі,
всі цвістимуть, наче ромі,
серед них Марисю визнаї
і твоїй турботі край.
Як пізнаю — то пізнаю,
а як ні — то вже не знаю.
Як і всі його свати,
мушу я на палю йти.
— Тільки в тебе й горя того? —
Став Іван сміятись з нього. —
А уже ти, царю, й зблід?
Вранці буде все як слід.
А тепер іди до хати
та лягай спокійно спати —
перед світом на зорі
жду тебе в цьому шатрі,
— Як же так? — Моє діло! —

Встав Іван одразу сміло,
впрост пішов до змія в сад,
Ніч ішла уже на спад.
Ось приходить він до саду,
переходить крізь ограду,
думку маючи одну
про Марисю чарівну.
Він два пальці в рота тисне
та як свисне, ще й присвисне:
дуже й хвацько на весь світ,
а ж у небі місяць зблід.
Тільки так він свиснув тричі,
як озвались граї птичі,
як з'явився сам Ромась,
комариний славний князь.

— Що тобі, Іване, треба,
що позвав мене до себе?
Накажи, то й буде враз
виконано твій наказ.

Став Іван розповідати,
як він мусить працювати
на облудного царя,
мов на того лихваря.
— Змій дає цареві дочку.
Завтра вранці в цім садочку
між дванадцятьма знайти
вам Марисю мусиш ти,
хоч усі тут будуть схожі
і цвістимуть, наче рожі,
бо не цар — дур-пек йому! —
ту Марисю я візьму!

Князь Ромась над ним літає
і гуде й відповідає:
— Все зроблю, Іване мій,
пильнувати лиш умій
та дивись, яку без жалю
з тих змієвих дочок вжалю, —
бо інак не могу я —
то Марися й є твоя.
Голик мислить, що добро,
і спокійно йде в шатро.

10

Цар прокинувся спозарана
та й приходить до Івана —
у шатрі, неначе пан,
спав на той час наш Іван.
Цар як крикне: — Що за жарти!
Ти, Іване, кари вартий!
зараз вийде змії, а ти..

Каже Голик: — Може йти!
Не сумуй і не журися,
будем знати, хто Марися —
князь Ромась її у ніс
вжалить так, що й ти б не зміє.

Тут і змії виходить з хати,
став на ганку позіхати —
аж тремтить на вітах лист
і здригається поміст.
Розігнавши позіхоту,
він питає про роботу.
— Щось поблід ти на виду?
Вже чекають нас в саду.

В серці маючи досаду,
змій з царем іде до саду,
та й Іван приходить в сад,
де збирають виноград
змієвих дванадцять дочок.
Змій їх ставить у рядочок —
диво-дивне дивина —
всі вони — немов одна,
дивовижно стали схожі,
процвітають, наче рожі,
і вбрання у тих дівчат
як на те на один лад
Одягнулись чарівниці
в одинакові спідниці,
шиті шовком сорочки,
і стрічки і кіснички,
плахти, чоботи, намисто —
все однакове геть чисто,
мають персні на руді
і однакі на лиці.

Бачить цар, що тут не жарти,
що й труждатися не варто,
і надія в нього вся
на отого Ромася,

що його усе немає;
цар вже ремство піднімає:
— Звіривсь ти, Іване, здря
на лихого комаря!

А Іван тремтить од гніву:
— Ні, не маю я сумніву,
зараз мусить бути князь,
не обдурює Ромась.

Гут якраз Ромась з'явився,
над дівчатами завився.
Стежить цар на всі кінці.
Враз в одної на лиці
сів Ромась і жалить вволю —
тая скрикнула від болю.
— Це Марися! — крикнув цар.
Враз минула сила чар.
Він біжить до неї ряссю,
за рукав бере Марисю:
— Відгадав Марисю я —
і тепер вона моя!

Позирнувши спохмурніло,
— Так, твоя! — сказав Гаврило —
За кмітливість за таку
віддаю тобі дочку.
В нас було сватів чимало,
кожне дружби в нас шукало;
в слові був великий гук,
та валилось діло з рук,
бо були на розум кволі
та й не мали сил доволі,
не на мій рівняли зріст
власну силу й власний хист:
ні один не справив служби,
не знайшов у мене дружби —
мусили оті свати
чисто всі на палю йти.
Ти ж, мій царю, інше діло,
ти за службу взявся сміло,
хоч, здається, й не легка.
Ось тобі моя дочка.
В руку цар цілує змія.

і сміється і радіє,
але в нього в ту ж мить
гірко серце вже щемить,
бо од нього хутко лине
пріч Марися й на коліна
перед змієм упада:
— Пожалій мої года! —
промовляє зі сльозами: —
він лукавить перед нами! —
голосок бринить, як дзвін: —
службу нам служив не він!

— Як не він? Що за омана?
— Це діла його Івана,
що слуга царів та брат
і кмітливіший стократ.
Зважте, прошу, любий тату,
самого його спитати —
он стоїть він в стороні,
осміхаючись мені!

Змій похмуро брови зводить,
а Іван іде й підходить
сміло, шапки не здійма,
дрожу в голосі нема.
— Слухай, — каже, — князю-змію,
я робити все умію,
що робив — то я робив
і Марисю заробив.
Без моєї допомоги
цар давно простяг би ноги,
я ж без нього із біди
вихід сам знайду завжди.

Він топив мене у морі,
не пізнав мене у горі.
Він мені ніякий брат,
він завжди був цар і кат.
І тепер він недолугий
взяв мене собі у слуги —
я служив, та не йому,
і Марисю я візьму!

Цар на нього як погляне:
— Любий брате мій, Іване!
Та коли б я знав раніш —
я б душею був радніш!
А тимчасом хижим оком
позирає ненароком,
як би зручно підійти
та життя йому втяти.
Але бачить це Марися:
— Гей, Іване, стережися!
Грізно крикнув дужий змії:
— Стій, ні з місця, занімії!
А Іван, мов ненавмисне —
пальці в рота, та як свисне
раз і двічі й тричі він,
аж пішов луною дзвін.

Стало чути враз у тиші,
як ідуть походом миші,
а над ними угорі
в'ються військом комарі.
Їх ведуть відомі й славні
наші дивні друзі давні —
князь Ромась і князь Лаврія,
кожний свій веде загін.

— Що тобі, Іване, треба,
що покликав нас до себе?
Накажи, то й буде враз
виконано твій наказ!

— Вас я кликав, добрі друзі
щоб катюзі по заслугі
заплатили ви од нас!
— Виконаєм твій наказ!

І зчали у повни тиші
на царя зриватись миші,
одбиватись він не міг,
крикнув з ляку та й побіг.
Він біжить, шука дороги,
миші рвуть його за ноги,
в руки, в спину уп'ялись,
так, як він в народ колись.
Він зрива їх — тільки миші
з того ще стають лютіші,
бо на бій веде загін
сам мишачий князь Лаврін.

Цар біжить, щосили — духа,
миші рвуть його за вуха,
а над ним ще й угорі
в'ються військом комарі.
Жалять в ніс, у губи, в щоки,
в шию, в бороду і в боки,
кров з царя на шлях тече,
а вони вжаляють ще,
невідступно, невмолимо,
ні один не вжалить мимо,
бо веде їх славний князь,
полководець їх Ромась.

Цар кричить од болю й горя,
добігає він до моря,
хвиля човен там гоїда,
цар у човен той сіда
і пливе, і важко дише,
і стоять над морем миші,
тільки в'ються угорі
невідступні комарі.
Але те вже менше горе —
не злетять далеко в море.
— Врятувався! — мислить цар,
але в тую ж мить удар
в бік човна гучний зачувся;
цар оглянувся і здригнувся:
доведеться помирати!
Вийшла з моря дивна рать,
і ведуть її до бою
вдячні щуки за собою.
Тут і коропи й лини,
і карасі, і в'юни,
йдуть севрюги і дельфіни
вигинають пружні спини.
Море піниться й гуде.
Рать морська до бою йде.

Ось уже схилився човен,
ось води набрався повен,
ось іще один удар,
ось у воду випав цар —
ось майнули дві акули,
розірвали, проковтнули.
Вийшло сонце з-поза хмар
Отакий кінець твій, цар!

Змій на все оте дивився,
на очах у всіх змінивсь,
сліз пролив рясний потік,
до Івана так прорік:
— Я боявсь ції хвилини.
Не з гори і не з долини
мусив велетень прийти
і мене перемогти.
Та не вірив я погрозам.
Ти прийшов — і дужий розум
кволу хитрість переміг.
Та було б курям на сміх,
коли б здався я без бою.
Будем битися з тобою!

Наш Іван підходить сміло.
Скинув шапку змії Гаврило
та й бере його за стан.
Не злякався і тут Іван.
Як він знає, як уміє —
він бере за чуба змія.
Змій з Іваном догори
підліта версти на три.
Бій під хмарами триває,
синє море знизу грає,
над бійцями угорі
гонить буря вихорі.
— Одпусти, Іване, чуба!
— Це твоя приходить згуба!
Б'ються тень і ще два дні
у незмірній вишині.
Змій Івана небом носить,
змій пощади слізно просять,
а Іван йому на те:

— Марно сльози ви лете! —
Скочив змієві на спину,
смикнув тричі за чуприну —
вниз, мов камінь, змії спада,
і гірка морська вода
залила його по груди:
тут морські виходять люди,
тягнуть змія в темну глиб
до підводних лютих риб.

А Іван на берег сходить,
він Марисю там знаходить
В тулумбаси військо б'є,
і прапори вітер в'є.
На коня Іван сідає,
військо з дружбою вітає,
і рушають в путь вони
до своєї сторони.

Йшли не довго, не блукали,
бо дороги не шукали,
але ось уже й вона,
їхня рідна сторона.
Наварили меду-зілля,
чесно справили весілля
в гості кликали нарід,
частували всіх як слід.

За столом сиділи гості
на високому помості.
Тут було чимало див.
Коло себе посадив
наш Іван з одного боку
світ-Марисю чорнооку.

а по другій по руці —
матір з жуροю в лиці.
Коло них сиділи поруч
і праворуч і ліворуч
прості люди в сіряках,
у бідарських сорочках.
А при самім кінці столу
лють свою здіймали кволу
шні злотом жупани,
хижі дуки та пани.

В них горіли злістю лица,
співчувала їм цариця,
та й народ своє судив,
бо таких не бачив див.
То ж бідарство дивувалось,
правду знати добивалось:
чому цар наш — що за знак —
на царя не схож ніяк?
Ні на батька, ні на брата,
на свого лихого ката,
ні на весь свій царський рід.
Чому любить він нарід?

Годик чув слова народу
і сказав, що звіку-роду
мав у серці лютий гнів
на царів та на панів,
бо з народом жив ізвіку,
бачив труд, нужду велику.
бо ще змалечу він ріс
серед моря поту й сліз.

Потемніли в панства лица,
люто дивиться цариця,

спохмурніла, мов сова,
на Іванові слова.
А бідарству треба знати,
стало в матері питати:
— Чому син твій — що за знак —
на царя не схож ніяк?

Тут стара цариця-мати
стала відповідь давати,
повна зненависті й зла
тая відповідь була:

— Пийте, люди, — знайте міру.
Я скажу вам правду щирю,
бо настав для того час,
чому добрий цар у вас.
Чому він вам догоджає,
за почесний стіл саджає
чом він має в серці гнів
на царів та на панів.
Він не цар царського роду,
він не був нам сином зроду!
Він у нашому роду
об'явився на біду.
Цар старий ваш у поході
був у пам'ятнім тім годі,
як несла я перший плід.
Мертвий син родивсь на світ
Тої ж ночі ув одної
у вдови у молодої
народився також син.
Добрий цар ваш — це є він.
Має кожний звір породу.
Не змішать олію й воду.

Всяк живе, як жити звик,
цар є цар, мужик — мужик.
Так було і завжди буде.
От вам правда, добрі люди,
а тепер ще кілька слів —
до кумів моїх — панів:
панство рідне! слуги вірні!
За знуцання неймовірні
зайду хитрого в'яжіть,
бо інакше нам не жити! —
Як вона оце сказала —
тут неначе іскра впала,
колотнеча загула
коло царського стола.
Пан усяк стає за пана,
а народ став за Івана,
— Сміло в бій, — гукнув Іван, —
хай останній згине пан.
Кара й смерть царському роду!
Я царем не буду зроду!
Прийде воля на світі —
тільки б нам перемогти.
Кров батьків моїх зі мною,
бідняки, вставай до бою!
Вільна воля буде нам!
Сміло бийте! Смерть панам!

Бій почався. Не годину,
не одну й не другу днину
він тривав — аж поки змів
гнів народний всіх панів.

Так здобув народ свободу,
що про неї мріяв зроду.

Селянинові земля,
ліс і луки і поля,
ковалі взяли гамарні,
чинбарі взяли чинбарні.
Лиш цариця утекла
в ті краї, де вічна мла.
Там її зустріла радо
панства хижого громада,
там змовлялися вони
проти волі сторони.
Та готове к обороні
стало військо на кордоні,
тільки зайдуть вороги —
всіх зрубає до ноги.

А Іван та з ним Марися
до роботи узялися
і в шанобі та труді
стали жити відтоді.
І не знаючися з горем,
часто ввечері над морем
спочивали на скалі.
Мислі добрі, а не злі,
їхні душі сповивали.
З моря люди впливали,
що у морі вік живуть,
що морськими їх вовуть.
Ті морські співали люди,
що усюди воля буде,
що загинуть на землі
скрізь царі і королі.

Я кохався в їхнім співі
бачив погляди щасливі,

чломінь віри, що не чах,
майорів у них в очах.
А додому йшов я лісом,
по дорозі стрівся з бісом,
в лісі зрізав яворець
та зробив собі корець,
а було б зробити ківш,
то було б і казки більш.

1937

З М І С Т

НОВА ЛІРИКА

	Стор.
Пісня	5
Будьонниця	8
Пісня про братерські могили	10
Пісня про серце Сергія Лазо	12
Міст	14
Війці	16
Син	18
Швидка допомога	20

Країна пілотів

1. Крила	23
2. Тінь	25
3. Птиця	26
4. Будинок пілотів	28
5. Реквієм	31

Моя Іспанія

1. Перед боєм	32
2. Смерть Сільвіо Лопеса	34
3. Третя іспанська пісня	37
4. Каталонська ніч	39
5. Сиnam Іспанії	42

З памірського зошита

1. Блискавка	44
2. Місяць	45
3. Камінь	46
4. Гора	48

Шість імен

Варвара	49
Катерина	51
Докія	52
Єлена	54
Любка	58
Уляна	61

Вірші без назви

Іду, іду майданами	63
Одна зоря горить над морем	64
Прибій гуде не вперше і не вдруге	66
На березі блакитну хустку	67
Можливо, в дощ, можливо, в стужу й сніг	68
В години радості і смерті	69

Угорські рапсодії

1. 1849 — 1919	70
2. Смерть Шандора Петефі	72
3. Марш	74
4. Червоногвардієць	76
5. Клятва	78
Трипілля	79
Дніпро	83

ВАРВІНКОВИЙ СВІТ

и авіраша робосита

Клятва в степу	87
Дума	89
Горі, 27 грудня 1937 р.	91
Людське ім'я	94

Народний гнів	96
Завойовники	99
Два листи	101
Старовинна козацька пісня	104
Партизанська балада	106
Березневого неба глибинь	108

Вірші без назви

Я буду жити в хмарі, в шумі	110
Мов ніжну квітку, слово вірне	111
Барвінок стелеться в долині	112
Роса на клені, на калині	113
Блакитна Рось, душі жива волога	115
Русокоса, тонкого стану	117
В райдугу чайка летіла	118
За що любить, за що тебе жаліла	119
Облітають дерева останні	120
Глибоку синь овер осінніх	121
Свиснув поїзд, дихання прискорив	122
І знов, і знов я серцем лину	124
Не скажу, не забуду, не впаю	125
Підтяглися на стременах, подалися до води	127
Вві сні мені сниться	129
Ой, що ж тебе принесло	130
Білокорі берези і сосни руді	131
На світанні мерхнуть горі	132

Творці

Вітер	133
Миколі Островському	135
Бетховен	138
Пушкін	140
Плач Ярославни	142
Щога Руставелі	147
Смерть Камоенса	149
Остання зустріч	152
Лісничиха	157
Казка про Івана Голика	176

Редактор І. Стебун.
Техредактор С. Зіскіндер.
Художник Л. Каплан.
Коректор. О. Шпакова.

Леонид Первомайский— Стихотворения т. II
(на українском языке)

БФ 00483. Здано на виробництво 26 IX-1947 р. Підпи-
сано до друку 26.3-1948 р. Друк. арк. 7,75. Обл.-вид.
арк. 8,42. Формат паперу 70 × 92¹/₃₂. Зам. № 783.
Тираж 20.000.

Видруковано з матриць друкарні ФЗУ м. Київ, в Книж-
ковій фабриці м. Одеса, Стурдзовський зав., 5.

